

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

FRÅN MÄSTARE TILL KONSULENT

Länsträdgårdsmästarnas 40-åriga historia i
Skaraborgs län

Linnea Elvira Eriksson

Grundnivå

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot
trädgårdsvård
2019, 180 hp

Från mästare till konsulent

Länsträdgårdsmästarnas 40-åriga historia i Skaraborgs län

Linnea Elvira Eriksson

Handledare: Maria Löfgren
Kandidatuppsats, 15 hp
Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Trädgård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 47 00
conservation@conservation.gu.se

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 htc
Graduating thesis, 2019

By: Linnea Elvira Eriksson

Mentor: Maria Löfgren

Titel in original language: Från mästare till konsulent - Länsträdgårdsmästarnas 40-åriga historia i Skaraborgs län

Language of text: Swedish

Number of pages: 47

From master to consultant – a story stretching through 40 years in Skaraborg county

ABSTRACT

As a reaction to the growing interest within agriculture in Sweden in the middle of the 18th century an organisation called Hushållningssällskapet was founded in each county. When the population grew their land and gardens shrank. Hushållningssällskapet worked towards a vision that the people should be able to live of their own land. Hushållningssällskapen started to hire gardeners in order to reach their vision, so called county-gardeners. Skaraborg county hired county-gardeners between 1870 and 1910.

One part of the county-gardeners job was travelling around the county by train or boat to visit and work in the inhabitant's gardens. Their job was mainly focused on pomoculture and they supplied information on how to operate a profitable fruit garden. Except pruning, thinning, fruit sorting and planting or giving away free fruit trees they had many other duties. For example they held lectures, wrote articles in Hushållningssällskapets magazine, draw blue prints for gardens and parks, kept statistics on plants, analysed the garden culture in the county and operated nursery-gardens. The county-gardeners contract says that the job includes performing "all sort of duties connected to gardening".

As the county-gardeners roll begun to slide into more teaching and supervising, it did take him further from his tools. When the last county-gardener quit 1910, Hushållningssällskapet in Skaraborg changed the title to *garden consultant*. This job focused on administration and solving bigger issues within the garden industry in the county from their office.

The purpose of this project is to investigate the history of the county-gardeners in Skaraborg county with the objective to conclude if their work could have a value to garden conservation today.

Keywords: länsträdgårdsmästare, Hushållningssällskapet, county gardener, Victor Strandberg, Erik Hjelm, Vincent Hertzman, A. G. Ahlberg, Gustaf Carlsson

Förord

Tack till mamma som korrekturläst flera gånger och Anders Carlén som fick genomlida en hel dag på Landsarkivet i Göteborg bara för att jag lider av dåligt lokalsinne.

Linnea Elvira Eriksson februari 2019

Innehållsförteckning

Innehåll

1. INLEDNING.....	11
1.1 Bakgrund.....	11
1.2 Forsknings och kunskapsläge.....	11
1.3 Syfte och mål.....	12
1.4 Problemformulering och frågeställningar	12
1.5 Avgränsningar	12
1.6 Metod	12
1.7 Teoretisk ansats.....	13
1.8 Källmaterial och källkritik.....	13
2 RESULTAT	14
2.1 Vilken kompetens krävdes för att få tjänst som länsträdgårdsmästare?	14
2.2 Hur såg länsträdgårdsmästarens arbetsförhållanden ut?.....	16
2.3 Vad hade länsträdgårdsmästaren för arbetsuppgifter?	17
2.3.1 Hembesök	18
2.3.2 Planteringar	23
2.3.3 Ritningar & planer.....	23
2.3.4 Artiklar	27
2.3.5 Frukträdsodlingen	27
2.3.6 Verksamhetsberättelser	29
2.3.7 Föreläsningar och utbildning	30
2.4 Vem tog del av länsträdgårdsmästarens tjänster?.....	30
2.5 Varför försvann länsträdgårdsmästarna?.....	31
3. DISKUSSION	33
4. SLUTSATSER.....	36
SAMMANFATTNING.....	37
Illustrationsförteckning.....	38
Käll- och litteraturförteckning	40
Otryckta källor	40
Tryckta källor	41

1. INLEDNING

”Man äfven kan skära guld på träd”

- Länsträdgårdsmästare Vincent Hertzman i sin verksamhetsberättelse från 1893

Vid ett tillfälle tidigare i utbildningen visade ett par trädgårdsintresserade gårdsägare en vackert illustrerad ritning över sin tomt. Den färglagda ritningen i tusch över Lilla Perstorp i Fagersanna var undertecknad Victor Strandberg 1898 och var till synes skickligt utförd. Det visade sig att Strandberg var en så kallad länsträdgårdsmästare som arbetade i Skaraborgs län. Enligt svenska akademins ordbok från 1942 var detta en tidig titel för Hushållningssällskapets trädgårdskonsulenter. Efter att ha försökt hitta mer information om Strandberg och hans yrke visade det sig att det var ett relativt outforskat område.

1.1 Bakgrund

Hushållningssällskapen har en lång historia i Sverige, från det att de grundades i slutet av 1700-talet fram tills idag 2019. Självklart har verksamheten förändrats på flera olika sätt över åren (NE 2019). Hushållningssällskapen har som mål att främja utbildning och undervisning och arbetar med en rad olika näringsgrenar inom jordbruket (SAOB 1932). Det ingick i Hushållningssällskapet att främja trädgårdsnäringen och i synnerhet fruktodlingen i landet. Länsträdgårdsmästare Victor Strandberg beskriver år 1901 hur invånarnas intresse för växter och odling fungerar som måttstock för hela Sveriges kultur (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1902 ss. 555–261). Tjänsten som länsträdgårdsmästare i Skaraborgs läns Hushållningssällskap utvecklades och tillsattes för första gången 1870 med en man vid namn Gustaf Carlsson (Kjellén 1907, senare delen ss. 294–295). Under de följande 40 åren anställdes nya länsträdgårdsmästare som alla arbetade hemma hos länsinvånarna med praktiskt arbete som hörde trädgårdsyrket till med tonvikt på att förmedla att en lönsam fruktträdsodling var möjlig att driva för gemene man (se citat i 1. Inledning).

1.2 Forsknings och kunskapsläge

Begreppet länsträdgårdsmästare nämns i uppsatser och annan litteratur, men oftast finns bara ett par meningar om ämnet. Det har inte framkommit någon tidigare forskning som beskriver vad titeln innebar eller mer detaljerad forskning om länsträdgårdsmästare som verkat avgränsat till Skaraborgs län.

Åsa Klintborg Ahlklos har skrivit en doktorsavhandling vid SLU Alnarp med titeln *Åkerns blomma – Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne* (2012). Syftet med avhandlingen är att fördjupa förståelsen för landsbygdens trädgård som förebild för jordbruket i 1800-talets Skåne genom att jämföra trädgård och jordbruk. Klintborg Ahlklos skriver dels om hur titeln länsträdgårdsmästare kom till i Skåne och använder sig även av inventeringar och ritningar som länsträdgårdsmästaren Bengt Kjellson utförde. Klintborg Ahlklos har även skrivit ett kapitel i boken *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år* (Andersson, Jonstoj, Lundquist 2000) med rubrik *Bengt Kjellsson* som behandlar hans efterlämnade material. I båda skrifter skriver Klintborg Ahlklos även om mer generella skeenden i Hushållningssällskapets historia.

Hushållningssällskapets organisation och verksamhet är relativt väldokumenterad. Det finns både jubileumsböcker och tidningar som i kombination kan berätta en heltäckande historik. Skaraborg läns Hushållningssällskap sammanfattas i jubileumsskrifterna om åren 1807–1907 (Kjellén 1907) samt om åren 1907–1957 (Åberg 1957). Skaraborg läns Hushållningssällskaps tidningar gavs ut mellan 1861 och 1997, här publiceras annonser, notiser, artiklar och

protokoll. Emellanåt kan man även läsa anteckningar från länsträdgårdsmästare om vilka gårdar de besökt, och hur de upplever allmänhetens intresse för sina trädgårdar. Beroende på vem som för tillfället var anställd som länsträdgårdsmästare publiceras även resplaner och reseanteckningar – i dessa tabeller presenterar vilka anläggningar länsträdgårdsmästarna planerar att göra hembesök på eller vilka gårdar de har besökt inklusive mer eller mindre information om ägare och vidtagna åtgärder.

Birgitta Lundblad är författare och har skrivit böcker med kulturhistorisk inriktning. 2008 publicerade Lundblad (2008 s.11) en artikel i *ArkivXet* om Gävles Hushållningssällskaps arkiv och menar att detta är en guldgruva för kulturvården, framför allt i samband med rekonstruktion eller restaurering av äldre trädgårdar. Lundblad berättar att hon hittat information i årsberättelser om vad de gjorde, när, och var. I vissa fall så pass detaljerat som vilka arter som planterades vid vilken anläggning.

1.3 Syfte och mål

Syftet med undersökningen är att fylla kunskapsluckor som finns om länsträdgårdsmästarens historia i Skaraborgs län. Trädgårdskulturen runt förra sekelskiftet är en viktig bit i Sveriges historia och en större förståelse för länsträdgårdsmästarnas tillvägagångssätt och värderingar kan leda till nya upptäckter.

1.4 Problemformulering och frågeställningar

Idag finns flera kunskapsluckor om länsträdgårdsmästarnas historia i Skaraborg. Genom att besvara på följande frågeställningar utformas en basforskning för ämnet:

1. Vilken kompetens krävdes för att få en tjänst som länsträdgårdsmästare?
2. Hur såg länsträdgårdsmästarens arbetsförhållanden ut?
3. Vad hade en länsträdgårdsmästare för arbetsuppgifter?
4. Vem tog del av länsträdgårdsmästarens tjänster?
5. Varför försvann länsträdgårdsmästarna?

1.5 Avgränsningar

Uppsatsen avgränsar sig huvudsakligen till länsträdgårdsmästare anställda av Skaraborgs läns Hushållningssällskap, men även material på central nivå och material i Ahlklos texter som avgränsar sig till Skåne presenteras i liten utsträckning. Arbetet avgränsas till tiden då titeln för Hushållningssällskapets trädgårdskonsulenter i Skaraborg var *länsträdgårdsmästare*.

1.6 Metod

I början av arbetet publicerades en efterlysning om material från länsträdgårdsmästare på olika internetsidor: www.bloeket.se, www.lokus.se och flertalet Facebook-sidor med inriktning mot kulturhistoria, trädgård eller lokala samfund (Skaraborg). I annonsen lades fokus på trädgårdsritningar, foto på ritningen över Lilla Perstorp var med som exempel.

Genom litteraturundersökningen kunde en kort men övergripande historik skapas med hjälp av Hushållningssällskapets i Skaraborgs två Jubileumsböcker.

Mejlkontakt togs med kontaktpersoner på nuvarande Hushållningssällskap i Skaraborg och även Hushållningssällskap i angränsande län för tips om hur man kan gå vidare och huruvida

de har kännedom om ämnet. De i sin tur tipsade om att kontakta lokala trädgårdsföreningar som i sin tur tipsade om hembygdsgårdsföreningar.

Huvuddelen i undersökningen var litteraturstudien av Skaraborgs Hushållningssällskaps tidningar. Allt material samlades; artiklar, notiser med mera där länsträdgårdsmästarna omnämndes. Utifrån resplaner och berättelser upprättades tabeller¹ för att enkelt kunna se platser som återkommer och även läsa ut vem som generellt köpte deras tjänster, tabellerna baseras på de förteckningar som påträffades och är således nedstick i tiden och inte fullständiga. När tabellerna sammanställts kontaktades platser som länsträdgårdsmästaren besökt flera gånger för att undersöka om nuvarande ägare till anläggningarna själva hade kvar trädgårdsritningar.

Hushållningssällskapetets arkiv som numera finns på Landsarkivet i Göteborg besöktes relativt långt in i processen eftersom det var svårt att avgöra vad som skulle kunna vara av intresse innan litteraturstudien var genomförd. Väl i Hushållningssällskapetets arkiv gjordes nedstick i åren främst i arkivet för inkommande handlingar.

Basen som nu byggts upp i uppsatsen underlättade sökningen efter källmaterial som inte var utgivet av Hushållningssällskapet som kompletterade arbetet.

1.7 Teoretisk ansats

Undersökningen tar ansats i kulturvårdens teorier om skyddsvärdet av materiellt och immateriellt kulturarv. Kultur kan vårdas på olika sätt; den kan bevaras, utvecklas eller hållbart brukas. Kulturvård omfattar insamling och vård av minnen², vilket ger den här undersökningen ett värde i ett större perspektiv.

1.8 Källmaterial och källkritik

Åsa Klintborg Ahlklos (2012) doktorsavhandling behandlar kortfattat länsträdgårdsmästarens roll i Skåne län. I och med att informationen från olika länsträdgårdsmästare skiljer sig så pass mycket är utgångspunkten att det även kan vara stora skillnaden länen emellan. Klintborg Ahlklos kapitel i boken *svensk trädgårdskonst under fyrahundra år* (2000) skulle vara mer intressant om det här arbetet haft som syfte att jämföra län med varandra men viss information i artikeln ligger på nationell nivå och är därför användbar (Andersson, Jonstoj, Lundquist 2000).

Historiken om länsträdgårdsmästaren hämtades i första hand från Skaraborg Läns Hushållningssällskapetets tidningar som gavs ut mellan 1861 och 1997 samt Skaraborg Läns Hushållningssällskaps egna jubileumsskrifter från 1907 (Kjellén 1907, senare delen ss. 294–295) och 1957 (Åberg 1957 s. 276). Tidningarna är ett källmaterial som tar tid att gå igenom. De är inbundna i böcker om år, alltså tolv nummer men ibland fler/färre, och omfattar hela Skaraborg Läns Hushållningssällskaps verksamhet. Det är viktigt att understryka ovissheten i informationen som hämtas från resplanerna, då de endast var länsträdgårdsmästarens plan att utföra dessa besök. Tidningarna gavs ut en gång varje månad men i det bibliotek där jag valt att studera dem saknas några nummer under de tidigare åren och därför kan det uppstå luckor i materialet.

---

¹ Tabellerna baseras på ett urval av år och kommer inte bifogas i uppsatsdokumentet på grund av omfång. Endast reseberättelser och planer som hittades i inledningen av undersökningen är inkluderade i tabellerna.

² Föreläsning av Eva Löfgren 12/12/2017. *Kulturvård i historiskt perspektiv*. Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet, Mariestad.

Efter kontakt med både Birgitta Lundblad som stod bakom artikeln från arkivet i Gävle och även arkivet i Gävle så verkar det vara högst personligt vad som länsträdgårdsmästarna skriver i sina årsberättelser och hur de publiceras och presenteras. Det är inte heller helt självklart vad en så kallad årsberättelse är. Det innebär att det inte är säkert att liknande material tillverkades av länsträdgårdsmästaren i Skaraborg, som de gjorde i Gävle.

2 RESULTAT

Historien om länsträdgårdsmästaren i Skaraborgs län börjar januari år 1870 då Gust. V. Baun skickar in en motion till sällskapet där han påstår att det *onekligen finns ett behov hos många av länets invånare att få råd och upplysningar i sin trädgård*. Främst de som inte hade råd att själva anställa en egen trädgårdsmästare. Baun föreslår att sällskapet ska anställa en *trädgårdsingenjör*³ för att ta emot inkomna ansökningar om biträde i sina trädgårdar. I Göteborg och Bohuslän ska man vid denna tidpunkt redan ha tillsatt en trädgårdsingenjör. (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1870 ss. 67–68). Samma år beslöt sällskapet att anställa Gustaf Carlsson (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1871 s. 13).

2.1 Vilken kompetens krävdes för att få tjänst som länsträdgårdsmästare?

Genom åren har Skaraborgs län haft fem, sex eller sju olika länsträdgårdsmästare (se tabell 1). Källorna är motsägelsefulla, enligt en annons från Hushållningssällskapets tidning (se figur 2, s. 21) tjänstgjorde en A. Friis som länsträdgårdsmästare 1887, i andra annonser kan man se att Friis även var mejerikonsult (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1887 s. 202). Jubileumsskriften nämner att en V. Lundberg ska ha arbetat mellan 1895-1896 (Kjellén 1907 s. 295) men nämns inte i någon annan källa.

Vid de tidpunkter som Hushållningssällskapet ska anställa nya länsträdgårdsmästare publiceras platsannonser och kandidater presenteras ibland i protokoll. 1895 efterfrågas präst- och kompetensbetyg samt vitsord om ålagd skicklighet i tjänsten för att få tillträda (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning s.176). När man skulle anställa en trädgårdsmästare 1906 gavs företräde till dem med god kunskap i pomologi (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning s. 40).

Tabell 1 Skaraborgs samtliga länsträdgårdsmästare mellan 1870 och 1910 samt eventuella födelseår och ort de utgick ifrån.
*Motsägelsefulla källor

1870-1874	Gustaf Carlsson	SÅTENÄS GRÅSTORP
1876-1891	A. G. Ahlberg	SKÖVDE
1887	Alfred Friis*	
1893-1895	Vincent Per Karl Hertzman f. 1850	SKÖVDE
1895-1896	V. Lundberg*	
1896-1906	Johan Victor Strandberg f. 1862	SKÖVDE
1906-1910	Erik Gustaf Hjelm f. 1874	HJO

Gustaf Carlsson omnämns som pomolog i en annons 1879–80 (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1879–80 s. 295). A. G. Ahlberg var den av

³ Begreppet *trädgårdsingenjör* nämns endast vid denna tidpunkt, efter detta beskrivs det som *länsträdgårdsmästare*.

länsträdgårdsmästarna som arbetade långt, totalt 15 år. Vincent Per Karl Hertzman tillträdde tjänsten då han var 43 år, han var från Värmland och 1910 bokfördes han som gift med barn (Riksarkivet 1910). Johan Victor Strandberg blev anställd när han var 34 år och slutade vid 44 års ålder. Han kom från Avesta och var folkbokförd som trädgårdselev 1880 (Riksarkivet 1880). Vid folkbokföring 1890 var Strandberg f.d. regementets kapten, ogift och ensamstående (Riksarkivet 1890). Erik Gustaf Hjelm kom från Motala och anställdes när han var 32 år gammal. 1910 bokfördes Hjelm som ogift med titeln länsträdgårdsmästare (Riksarkivet 1910). Erik Hjelm blev senare direktör på Trädgårdsföreningen i Göteborg (Trädgårdsföreningen 2006).

1806 tilldelades tjänsten Erik Hjelm (se figur 1) trots sin ringa ålder, tack vare sin långa vistelse i utlandet där han sysslat med fruktodling och hade därmed stor kunskap inom pomologi (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1906 ss. 780–782). Hjelm hade studerat vid Svenska Trädgårdsföreningens elevskola 1899–1901 samt Pomologiska institutionen i Oberzweheren 1895. Hjelms hade gjort sina utomlandsstudier i Tyskland, Frankrike, England, Holland och Belgien mellan 1901 och 1904 (Göteborgs och Bohusläns porträttgalleri 1935).

Uppgifterna om hur resterande länsträdgårdsmästarna var utbildade är inte kompletta, men intresset för odling lyser igenom i deras verksamhetsberättelser. Till exempel skriver Hertzman 1894 att han har gjort stora uppoffringar för att på ett nyttigt sätt kunna gagna fruktodlingen (ss. 164–165).

Enligt protokoll framgår det att Hushållningssällskapet vidareutbildade sina länsträdgårdsmästare. 1901 beviljas Strandberg 50 kr i bidrag för att åka på en resa och studera skadeinsekter vid entomologiska anstalten i Albano (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1901 s. 694). 1910 anordnades en gemensam utbildning då länsträdgårdsmästare från flera län var inbjudna på Gripsholm, på schemat stod sortering och packning av frukt, skadeinsekter och sjukdomar samt pomologiska studier (GLA Skaraborgs läns hushållningssällskap E1 Datering 1910).

Några år efter att Erik Hjelm slutat skriver han m.fl. en text rörande åtgärder för främjandet av trädgården och skickar till Sveriges riksdag 1918. Här kritiseras den låga och skiftande utbildningsnivån hos trädgårdskonsulenter runt om i landet. Enligt texten ska det vara ett allmänt känt faktum. Därefter föreslås att avgångsexamen från högre trädgårdsskola ska bli ett krav för sökande till tjänsten (Tamm, Linders, Hjelm, Dahl, Sonesson 1918 ss. 39–42).

ERIK GUSTAF HJELM
Göteborg.

Född 3 aug. 1874 i Motala landsförs. Direktör v. Gbgs Trädg.fören. s. 16. Sv. Trädg.fören. elevsk. 99–01. Stud. i Tyskl., Frankr., Engl., Holl. o. Belg. 01–04. Pomol. Inst. i Oberzweheren 95. Trädg.kons. i Skarab. l. 06–10; förest. f. stat. trädg.skola v. Adelsnäs 10–16. L.L.A. s. 29. Sthlms Gartn.sällsk. GM 30. RVO, DDO, NS:100.

Figur 1 Erik Gustaf Hjelm
avporträtterad 1935.

2.2 Hur såg länsträdgårdsmästarens arbetsförhållanden ut?

Den förste länsträdgårdsmästaren Gustaf Carlsson fick ett fyraårigt kontrakt år 1870. Carlsson hade till en början en lön på 500 rdlrs per år samt vissa andra ersättningar. Sedermera höjdes den till 1000 rdlrs per år. Efter det att Carlsson avgick så stod tjänsten tom i två år (Kjellén 1907 ss. 294–295).

I ett protokoll som publicerades 1883 i Hushållningssällskapets Tidning (ss. 39–40) så fick A. G. Ahlberg 1000 kr för att anställa ett assistentbiträde och i mars samma år antas en C. J Dahlström till posten men fick då 500 kronor i lön plus 1,50 kronor per utfört hembesök (1883 s. 139).

Länsträdgårdsmästaren avlöning är en ständigt återkommande fråga i protokollen (se tabell 2 s. 19). Mellan år 1879 och 1891 var årslönen för trädgårdsmästaren 1250 kr, vissa år hade de dock extra ersättningar såsom 150 kr extra för föreläsningsresor år 1880 (Kjellén 1907 s. 295).

A. G. Ahlberg avskedades 1892 på grund av en kroppslig skada (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1892 s. 104). Under år 1893 anställs Vincent Hertzman på ett ettårigt kontrakt, som sedan förlängs ett år (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1893 s. 71). Under början av sin anställning ansöker Hertzman om reseersättning till och från järnvägsstationer och gästgivargårdar när han ska på sina hembesök, det blir inte beviljat (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1893 s. 425). I protokoll från slutet av 1894 beslöts att bryta kontrakten med Hertzman (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1895 s. 42). Någon månad senare inser styrelsen att de inte följt sitt kontrakt med sex månaders uppsägningstid, och måste därför låta Hertzman få stanna till 1 april 1896 (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1895 s. 123).

I juli 1894 lägger R. J. von Essen fram ett förslag att anställa Viktor Strandberg med tillträde 1 april nästkommande år (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1895 s. 530). I flertalet av utgåvorna av tidningen under år 1896 publiceras Strandbergs anställningskontrakt som avslöjar att han får en årslön på 1000 kr samt 2 kr per dag i traktamente. I kontraktet ingår skjuts till och från järnvägsstationer samt logi vid förrättningsställena. Uppsägningstiden är från båda sidor sex månader (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1896 ss. 340–341).

1897 ansåg en medlem i styrelsen att lönen för länsträdgårdsmästaren behövde förbättras om man önskade ha kvar den nuvarande Strandberg, vilken man var nöjd med. Frågan bordlades (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1897 s. 210) och togs inte upp fören några år senare i april 1899 då den höjs till 1500 kr om året (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1899 s. 486). I samband med att Strandberg skickar in en månadsrapport för juni samma år beklagar han sig över att vara i stort behov av medel och att hans avlöning inte räcker till för att kunna

Tabell 2 Länsträdgårdsmästarens lön från 1870–1910.
*Ingen anställd

1870	500 rdlrs
1871	500 el. 1000 rdlrs
1872	500 el. 1000 rdlrs
1873	500 el. 1000 rdlrs
1874	*
1875	*
1876	?
1877	?
1878	?
1879	1250 kr/år
1880	1250 kr/år
1881	1250 kr/år
1882	1250 kr/år
1883	1250 kr/år
1884	1250 kr/år
1885	1250 kr/år
1886	1250 kr/år
1887	1250 kr/år
1888	1250 kr/år
1889	1250 kr/år
1890	1250 kr/år
1891	1250 kr/år
1892	*
1893	?
1894	?
1895	1000 kr/år
1896	1000 kr/år
1897	1000 kr/år
1898	1000 kr/år
1899	1500 kr/år
1900	?
1901	1500 kr/år
1902	1500 kr/år
1903	1500 kr/år *
1904	?
1905	1500 kr/år
1906	1500 kr/år
1907	1500 kr/år
1908	1500 kr/år
1909	1500 kr/år
1910	1500 kr/år

hantera sina affärer. Strandberg ber ödmjukast om löneförhöjning (GLA Skaraborgs läns hushållningssällskap E1 daterat 1895–1899).

År 1904 fick Hushållningssällskapet ta del av *Anders Carlanders planteringsfond*. Årligen fick man en ränta på 1000 kr och de medel som blev över efter att man delat ut gratis träd användes till resekostnader för länsträdgårdsmästaren (Kjellén 1907 s. 295, Åberg 1957 s. 273).

I oktober 1905 får styrelsen in en skrivelse från skogsodlingsstyrelsen med klagomål på leverans av träd. De påstår att under flera år har de inkommit klagomål på fruktträden som länsträdgårdsmästaren Strandberg tillhandahållit från sin plantskola i Skövde. De påstår även att han levererat värdelösa *bärträdsställningar*. Klagomålen har blivit värre och fler under det senaste året. Skogsodlings-föreningen anmäler därmed Strandberg och önskar att förvaltningsutskottet ska vita nödvändiga åtgärder. På grund av detta så beslutar styrelsen att säga upp Strandberg (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1905 s. 946). Strandberg får fortsätta att leverera träd från sin plantskola under två år till, under förutsättningarna att leveranserna sker utan anmärkning (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1906 s. 32).

Efter Strandbergs avgång 1905 bildades en trädgårdskommité som för tillfället skulle ta hand om alla trädgårdsrelaterade frågor (Åberg 1957 s.275). De föreslår att man bör anställa mer än en länsträdgårdsmästare då det bevisligen är en för tung post för en person (Kjellén 1907 s.296).

1907 skickar Trädgårdskommittén in ett förslag på ett nytt avtal för länsträdgårdsmästaren som antas. De har tagit fram förslaget, som berör både lön och andra villkor, genom att jämföra med andra län. I kontraktet ingår en årlig lön på 1500 kr som utbetalas i fjärdedelar i mars, juni, september och december. Efter fem års tjänstgöring har de rätt till 300 kr löneförhöjning, efter tio år ytterligare 300 kr. En stor förändring är att från och med nu ska Hushållningssällskapet betala ut reseersättning till länsträdgårdsmästaren. Vid föreläsningkurser eller föreläsningar erhåller länsträdgårdsmästaren 10 kr av Hushållningssällskapet samt reseersättning. För upprättande av ritningar, som inte kan utföras under hembesök på plats, ska ersättning ske enligt taxa. Länsträdgårdsmästaren ska även få en telefon till sin bostad betald. Det påpekades även att enbart förmånen med betalda resor skulle vara betydande för länsträdgårdsmästaren, då till exempel länsmejeristens reseräkning kunde uppgå till 1200 kr per år (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1908 ss. 175–179).

2.3 Vad hade länsträdgårdsmästaren för arbetsuppgifter?

I en jubileumsskrift beskrivs att A. G. Ahlbergs arbetsuppgifter 1876 bestod av fruktträdsbeskärning, kantskärning av gräs, nyanläggningar och föreläsningar (Kjellén 1907 s. 295). När Strandberg anställdes 1896 bestod tjänsten av att utföra allt som hör yrket under sina hembesök (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1896 ss. 340–341). Det innebar att lämna praktiska råd, hjälp och ledning angående; anläggningar, planteringar, beskärningar och underhållsarbeten. Det ingick även att hålla i föreläsningar (Åberg 1957 s. 276) samt att skriva en årsberättelse (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1896 ss. 340–341). När Erik Hjelm anställdes 1906 lades större vikt på rådgivning och undervisning (Åberg 1957 s. 276).

1907 presenteras ett nytt kontrakt för tjänsten som länsträdgårdsmästare, i det framgår vad som krävs av tjänsten:

- Verka för trädgårdsskötseln, i synnerhet frukt- och grönsaksodling samt följa dess utveckling i resten av landet och världen.
- Att bistå länets odlare med råd och upplysningar om allt som rör trädgårdsodling.
- Att verka för bildandet för fruktodlingsföreningar och övervaka dessa verksamheter.
- Att verka för korrekta planteringar av träd som ges ut gratis samt att bistå utdelningen.
- Att på begäran hålla föredrag.
- Att uppgöra planer och ritningar.
- Att årligen skriva verksamhetsberättelse över sin verksamhet med en kortfattad översikt över frukt- och grönsaksodlingens tillstånd i länet

Länsträdgårdsmästarens har även skyldighet:

- Att inte prioritera vissa hembesök före andra och inte anpassa sina rutter till vad som är mest bekvämt.
- Att dokumentera samtliga ansökningar om hembesök i en speciell bok, med namn, datum när besöket genomfördes samt ersättningen.
- Att snabbt besvara inkommande förfrågningar och även dokumentera dessa.
- Att vid alla tjänsteförrättningar som Hushållningssällskapet ska betala förse sig med kvitton.
- Att inte syssla med någon annan verksamhet utan godkännande.
- Att inte syssla med annan verksamhet utom länet.

(Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1908 ss. 175–179)

Utöver de arbetsuppgifter som presenteras i kapitlet visar källmaterialet en del andra arbetsuppgifter som länsträdgårdsmästaren hade. 1899 kan man läsa att länsträdgårdsmästare Strandberg var verksam som ordförande inom *Trädgårdsvännernas förenings* verksamhet. Föreningen sysslade bland annat med utställningar och försäljning av kataloger (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning ss. 381–386). Föreningen verkar vara betydelsefull då den nämns som en del av Hushållningssällskapetets verksamhetens åtgärder för trädgårdsskötseln under år 1898 (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning s. 193). Även Hjelm är medlem Skaraborgs Trädgårdssällskap (GLA Hushållningssällskapetets arkiv E1 Datering 1907).

Rudolf Abelin kritiserar länsträdgårdsmästarnas utförda arbete på nationell nivå några årtionden senare där han påstår att de verkade tro att deras tjänst gick ut på att skapa prydnadsplanteringar och planeringar istället för att arbeta med nyttoträdgårdar (1932).

2.3.1 Hembesök

Genom att titta på annonser kan man se att hembesök var en del av länsträdgårdsmästarnas arbete även innan 1907. Figur 2–6 visar att trädgårdsägare kan ansöka om biträde för olika trädgårdsrelaterade uppgifter. Liknande annonser publicerades även i dagstidningar, till exempel *Lidköpings tidning*, *Lidköpings nya tidning*, *Lidköpings nyare tidning*, *Tidning för Skaraborg Läns* och *Tidning för Falköping stad och Falbygden*.

Länsträdgårdsmästaren A. Friis

vistas från 1 till 15 Augusti inom Skånings, Laske och Walla kretsafdelning;

från 15 Aug. till 1 September inom Wartofta kretsafdelning;

från 1 till 15 September inom Frökinds kretsafdelning.

Figur 2. Annons för A. Friis. Friis var även länsmejerist vid denna tidpunkt och hans anställning som länsträdgårdsmästare nämns inte i jubileumsskrifterna.

Den första annonsen (figur 2) skriver om en länsträdgårdsmästare A. Friis. Det är oklart om det handlar om hembesök, det står enbart var han kommer att befinna sig mellan vissa datum.

De, som önska bekomma biträ-
de af **Länsträdgårdsmästaren A. G. Ahlberg**, skola skriftligen anmäla sig hos *honom*, under adress *Sköfde*,

senast den *1:ste nästa Mars* samt dervid uppgifva närmaste gästgifvaregård och huru många dagar biträdet önskas. Herr Ahlberg åtnjuter af requirerent två kr. för hvarje förrättningsdag, utom *en*, som är från afgift fri, jemte husrum och fritt vivre. Der vivre och husrum icke erhålles, ökas dagarvodet till fyra kronor.

Figur 3 A. G. Ahlberg gör reklam för sina tjänster i januari 1888

A. G. Ahlberg önskar få in ansökningar om hans biträde i trädgården (se figur 3).

De, som önska biträde af
Länsträdgårdsmästaren
Vincent Hertzman,
— **Sköfde**, —
böra skyndsamt till honom insända anmälan derom med utsättande af tydlig adress, hvad slags arbete, som åstundas, och antal dagar.
Sekreteraren.

Figur 4 Vincent Hertzman begär adress och arbetsbeskrivning från eventuella kunder.

Vincent Hertzman vill veta hur många dagar biträde som önskas samt vad för slags arbete som önskas utföras i sin annons 1894 (se figur 4).

Figur 5 Victor Strandberg skriver att han utför smakfulla anläggningar och erbjuder upplysningar om allt som hör trädgården till

Länsträdgårdsmästaren Victor Strandberg

utför smakfulla Park- och Trädgårdsanläggningar efter alla nutidens fordringar till moderata priser samt upprättar dertill behöfliga plankartor och ritningar. Meddelar råd och upplysningar i allt hvad till trädgårdsyrket hörer samt åtager sig alla slags trädbeskrifningar m. m.

Anskaffar med beredvillighet alla sorters plantor, fruktträd, bärbuskar, park och prydnadsbuskar samt blomsterlökar och trädgårdsfrön såväl från framstående svenska firmor som från utlandets förnämsta odlare. Ombesörjer anskaffandet af artificiella gödningsämnen till fruktträd och blommor m. m. m. m.

Högaktningsfullt

Victor Strandberg,
adress **Sköfde**.

Victor Strandberg skrev en mer utförlig annons där han erbjuder tjänster inom allt som hör trädgården till, till exempel beskärning. Han anskaffar alla olika slags växtslag samt artificiella gödningsmedel. Han utför även ritningar och planer för trädgårdar och parker (se figur 5)

Figur 6 Erik Hjelm vill nå ut till trädgårdsägare som önskar biträde.

Erik Hjelm begär att få in en rekvisition från dem som önskar erhålla hans biträde i en annons i figur 6.

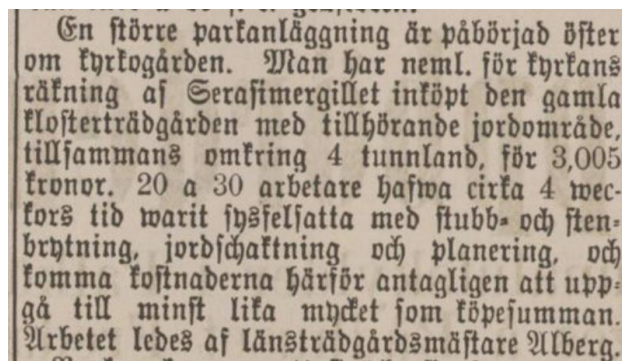
Även resplaner som publiceras i Skaraborg Läns Hushållningssällskap Tidning tyder på att en av länsträdgårdsmästarens största arbetsuppgifter var att göra hembesök hos invånarna i länet. Dokumentationen av de olika länsträdgårdsmästarna skiljer sig åt beroende på vem som var anställd för tillfället. Precis som deras egna annonser publicerades resplaner även i andra dagstidningar i länet.

A. G. Ahlberg utförde två kortfattade årsberättelser 1879 och 1880. De innehåller information om datum, ort, namn, eventuellt titel och ibland adress. Adresserna i Ahlbergs årsberättelser är otydliga. Det som skiljer årsberättelserna från resplanerna är att de innehåller beskrivning om vad för åtgärder som genomfördes. Här kan det till exempel stå; *beskärning av bär-, prydnadsbuskar, beskärning av frukt- eller parkträd, nyanläggning, gräsplanssådd, plansådd, ritning till parkanläggningen* eller *råd och föreläsningar*. 1879 skriver Ahlberg att han har utfört en inventering i Skaraborg läns Trädgårdsförening i Skara (GLA Hushållningssällskapets arkiv E1 Datering 1895–1899).

A. G. Ahlberg publicerade också resplaner i tidningen emellanåt som avslöjar adress, datum, namn och eventuellt titel på ägaren. Resplanerna visar att Ahlberg planerade att utföra totalt 70 hembesök åren 1889 och 1890. Besök genomfördes vid privata egendomar, kommuner, och till exempel stadsplanteringarna i Mariestad och Hjo (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1889 & 1890).

Jenny Lindgren (2014) skrev i sin uppsats *Stadsparken i Mariestad* att A. G. Ahlberg vid ett tillfälle arbetat i parken (Lindgren 2014).

Ahlberg är omnämnd i Falköpings Tidning den 24 augusti 1889 i samband med att en större parkanläggning genomfördes då Ahlberg ledde arbetet (se figur 7).

Hertzman publicerar en resplan i Hushållningssällskapets tidning år 1893 som innehåller år, adress, ort, namn, titel och månad. Under 1893 planerade Hertzman att utföra totalt 75 hembesök. Bland dessa finns kyrkogårdar, privatträdgårdar, Hjo Vattenanstalt och stadsplanteringen i Hjo. Minst sex av hembesöken upprepades två eller fler gånger (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1893).

Figur 7 Urklipp ur Falköpings tidning som skriver att Ahlberg har varit arbetsledare vid anläggningen vid Varnhems kyrka.

Hertzman har avlagt en årsberättelse för våren 1895 (GLA Hushållningssällskapets arkiv E1 Datering 1895–1899) som inte är publicerad i Hushållningssällskapets tidning. Den innehåller information om adress, namn, eventuellt titel men också mer detaljerade beskrivningar om vilket slags arbete som genomfördes. Här återfinns även ibland var växtmaterialet är inköpt. Den presenteras i korthet i tabell 3 men några exempel på vad som står i årsberättelsen.

Tabell 3 Urklipp ur Hertzmans årsberättelse för 1895 som återfinns handskriven på Landsarkivet i Göteborg. Text som inte gick att utläsa markerats med "?". När Hertzman besökte Gronebo i Hjo kan man läsa att han beskar 200 äldre träd och yngre fruktträd och dessutom förändrat gårdsplanen under hans besök på två dagar. I vissa anteckningar uppger Hertzman även var växtmaterialet är köpt ifrån, till exempel Skara eller Kavlås. Vid Elgarås verkar Hertzman upprättat en kalkyl på ett drivhus.

1/4	Stenstorp	Järnvägs?	Eriksson	Beskurit fruktträd och almberså
11/4	Karlsberga, Hamrum	Patron	C. F. Nyman	Anläggning av förslag till frukt?
22,24/4	Håkanstorp, Rylanda	Häradsskrivaren	Lundström	Råd och upplysningar, utstakning av blomstergrupper och planterat 50 st prydnadsbuskar och 40 bärbuskar
26,27/4	Hjo, Gronebo	Godsegare	J. Söderlund	Beskurit 200 st äldre och yngre fruktträd och omlagt och förändrat gårdsplanen och körvägen
29,30/4	Karlskoga, Hamrum	Patron	C. F. Nyman	Planterat: 1 dverg Duchesse de Angolem, 1 skugg mosell, 3 begarå, i dverg Williamspäron, 2 åkerö, 1 gråpäron, 1 gyllenkroksastrakan, 1 herrepäron, 1 Säfstaholms, a Alexander, 1 Falleröpäron, 1 Rosen äååel dverg, 10 Krusbär, 10 vinbär (Allt från Skara)
1,2/5	Tidaholm, Grumevad	Godsegare	Eurenius	Plantering af perenna blomsterväxter från Kafås
3/5	Skara, Åsaka Gålstad	lantbrukare	Andersson	¼ tunnland nyanläggning till fruktträdgård
6,13/5	Vårgårda, Lekåsa	skollärare	Lindroth	Planterat: 4 bigaråer, 1 Kirkens new blau, 1 prince Engelbert, 1 Anera Spätte, 1 Säfstaholmsäpple, 1 Åkerö, 1 Callvill hvit, 1 Graveinstein, 1 Jeffersson, 1 Mirabell, 1

				Sockerpäron, 1 Fulleröpäron, 1 Gyllenkroksastrakan, 1 Reine Claude; stormträd, lind, hagtorn, gran, bärbuskar, jordgubbar, remont rosor, perenna bl. växter (Allt från Skara)
17/5	Forsvik, Kanalbolaget	Slussinspektör	Smedberg	Planterat jordgubbar och beskurit hallon och rosor.
20,21/5	Elgarås, Ribbingsfors	Förvaltare	Thas?	Råd och upplysningar samt uppsatser över trädgårdens framtida förbättring och kalkyl å dreifhus
24/5	? Ivartorp	Patron	L. Eneström	Planterat 50 st vanlig gran å gården
27,28/5	Wara, Helleberg	Godsegare	O. Heyman	Planterat blad och blomstergrupper

Vid publiceringen av Viktor Strandbergs res- och arbetsplan för våren 1897 presenteras även villkor för länsträdgårdsmästarens besök. I villkoren uppges att efterfrågningarna har varit så pass stor att länsträdgårdsmästare Strandberg inte hinner stanna mer än en dag per plats. Det understryks även att arbetshjälp kan komma att efterfrågas och måste därför finnas till hands. (Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1897 ss. 174–175.) Strandberg publicerade resplaner två gånger om året. De innehåller information om år, antal dagar, adress och namn med eventuell titel. Mellan 1896 och 1905 planerade Strandberg totalt nästan 1300 hembesök till privata trädgårdar, kyrkoplatser och företag. Upp emot 120 av platserna besökte Strandberg två gånger eller fler, vissa platser vid fler tillfällen. Apelås gård i Lidköping besöktes 12 gånger och Ekedal lantbruk i Ulfstorp 14 gånger.

Den sista länsträdgårdsmästaren Hjelm skriver reseanteckningar i efterhand som publiceras i verksamhetsberättelserna i Hushållningssällskapets tidning (se exempel på hur de kan se ur i tabell 4). I anteckningarna finns datum, adress, namn och eventuellt titel samt någon anteckning om vad arbetet bestod av. I reseanteckningarna förekommer ofta fruktträdsföreningar. Några exempel av vad som kan stå skrivet under åtgärder är: nyanläggning, plantering, beskärning, gallring, råd, uppmätning inför upprättande av plan, omläggning eller diverse. Mellan 1906 och 1909 utförde Hjelm totalt 580 förrättningsresor och ungefär 70 stycken av platserna besöktes mer än en gång.

Tabell 4 Ett urklipp ur Hjelmns reseanteckningar från hans tid som länsträdgårdsmästare. Hjelm besöker många fruktodlingsföreningar mellan åren 1906–1909 men det finns även anteckningar som berör privatträdgårdar.

1907	Boden-Karlsborg Artilleriregem.	Karlsborg			27 nov	utstakning för nyanläggning
1907	Frösveds lantbruksklubb	Frösved			13 dec	föredrag
1907	Ryholm	Moholm	A. Lundin	disponent	16 dec	råd
1908	Stora Hoftraktens föreläsningsförening	Edsvära			18 jan	föredrag i Edsvära för bildande af fruktodlarförening
1908		Hjo	Sten Sjöstedt	Grossh.	23 jan	etikettering af fruktträd
1908	Stora Hoftraktens föreläsningsförening	Tråfvad			27 jan	föredrag i träfvad
1908	Kinne & Kinnefjärdings kretsaf.	Säfvared			6 feb	Föredrag i småbrukarekursen i Säfvared
1908	Kinne & Kinnefjärdings kretsaf.	Götened			8 feb	Föredrag vid småbrukarekursen i Götened
1908		Sköfde	C. A. Wallgren	Herr	10 feb	Bildat fruktodlareförening i Dälderna, Sköfde
1908	Trädgårdskommittén				15-27 feb	Biträdt vid trädskolarekursen vud Åtvidaberg
1908	Källefäll	Källefäll	J. von Essen	Friherre	10-12 mars	beskärning
1908	Säters & Frösveds fruktodlareförening				13 mars	råd för vinterbehandling av frukt
1908		Lagerfors	O. Perry	Brukspatron	14 mars	råd

2.3.2 Planteringar

Vissa år har länsträdgårdsmästarna antecknat statistik om deras utförda arbete, Strandberg står för mest av den statistik på plantering som framkommit i undersökningen. Informationen finns att hitta i verksamhetsberättelserna i Hushållningssällskapets tidningar. De innehåller information om antal förrättningsdagar, planterade fruktträd, planterade bär- och prydnadsbuskar, planterade lärkplantor, planterade storm- och alléträd, hur många gratisträd som utdelats samt hur många ritningar som upprättats. Ibland finns det även information om hur många barrväxter, häckplantor, vinterstånd, köksplantor och stam- och prydnadsbuskar som planterats.

I arbetet har statistik mellan åren 1891 och 1908 hittats. Antalet planterade fruktträd varierar mellan 172 till över 1000 per år och utdelning av gratisträden håller sig runt 900 per år. Antal planterade bärbuskar landar runt 1000 stycken per år, förutom 1896 då det var 2783 st. Planterade häckplantor uppsteg till runt 5000, och även 11–12000 ett par år. År 1897 finns anteckningar om att över 5000 köksplantor planterades, denna kategori finns annars inte med något annat år.

I Hertzmanns årsberättelse från 1895 står det att det planterade växtmaterialet kommer från Skara (se tabell 3 ss. 23–24). I kapitlet 2.3.5 *Fruktträdsodlingen* framkommer det att det gäller trädgårdsföreningen i Skara vilken verkar vara en av länsträdgårdsmästarnas leverantörer. Helen Strid Bozac skriver i sin uppsats att de som anställde länsträdgårdsmästare själva skulle inhandla växtmaterialet från hushållningssällskapets egna plantskolor och att de fick subventionerat pris (2018).

2.3.3 Ritningar & planer

Ahlklo beskriver länsträdgårdsmästarnas ritningar som *mönsterritningar* och anser att de generellt går i internationell stil med drag från England, Tyskland och andra nordeuropeiska länder (2012). Ahlklo sluter sig till att hennes material är tusch på akvarell (Andersson, Jonstoj, Lundquist 2000).

1907 skedde förändringar i länsträdgårdsmästarens kontrakt, både lönemässigt och ur andra perspektiv. Då presenteras en ny taxa som ska följas vid upprättande av en så kallad *arbetsplan* i tusch med förslag på plantering (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1908 ss. 175–179). Taxan för ritningsuppdrag baserade på antal timmar som uppdraget krävde (Åberg 1957 s. 276). Det finns ett pris för anläggningar som överstiger 5000 kvm och ett pris för anläggningar som är mindre än 5000 kvm, priset baseras sedan på antal kvm och vilken skala man vill ha den i. En färglagd karta kostar 50 % mer än en svartvit (Åberg 1957 s. 275 & Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1908 ss. 175–179).

I länsträdgårdsmästarens årsberättelser som publiceras i Hushållningssällskapets Tidning framgår det hur många ritningar som upprättats år för år⁴. Upprättandet varierar mellan sju och 33 stycken per år. En fråga som ständigt dyker upp i undersökningen är huruvida det finns kopior på ritningarna, och i så fall var.

Sara Roland är byggnadsantikvarie på Västarvet och intygar att hon besökte källaren under Hushållningssällskapets kontor i Skara för 15 år sedan för att titta på en ritning över Stora Bjurum. Enligt kontoret i Skara har hela Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps arkiv flyttats

---

⁴ I arbetet har statistik mellan åren 1891 och 1908 hittats

till Landsarkivet i Göteborg. I undersökningen har det inte hittats några ritningar Hushållningssällskapets arkiv i Göteborg.

I arbetet har det dykt upp tre ritningar, alla utförda av Victor Strandberg. I Dala kyrkogårdsarkiv i Göteborg finns en ritning från 1904 (se figur 11 s. 29). Efterlysningen med fokus på ritningar i facebook-gruppen *Växtgäris* gav ett resultat daterat 1898 (se figur 8). Under en tidigare kurs har även ännu en ritning dykt upp hos ett par sommarstugeägare i Fagersanna daterad 1898⁵ (se figur 10). Det finns inga symbolförteckningar eller annan information om ritningarna (baksidan är tom på ritningen över Dala kyrka och över Frälsegården).

Placeringen av träden på ritningen över Frälsegården (figur 8) ser ut att ha blivit utplacerade i ett rutnät, olikt de andra planerna där de är mer organiskt placerade. Enligt nuvarande ägare av Frälsegården⁶ upprättades ritningen i samband med att huset byggdes och att trädgården anlades för första gången.

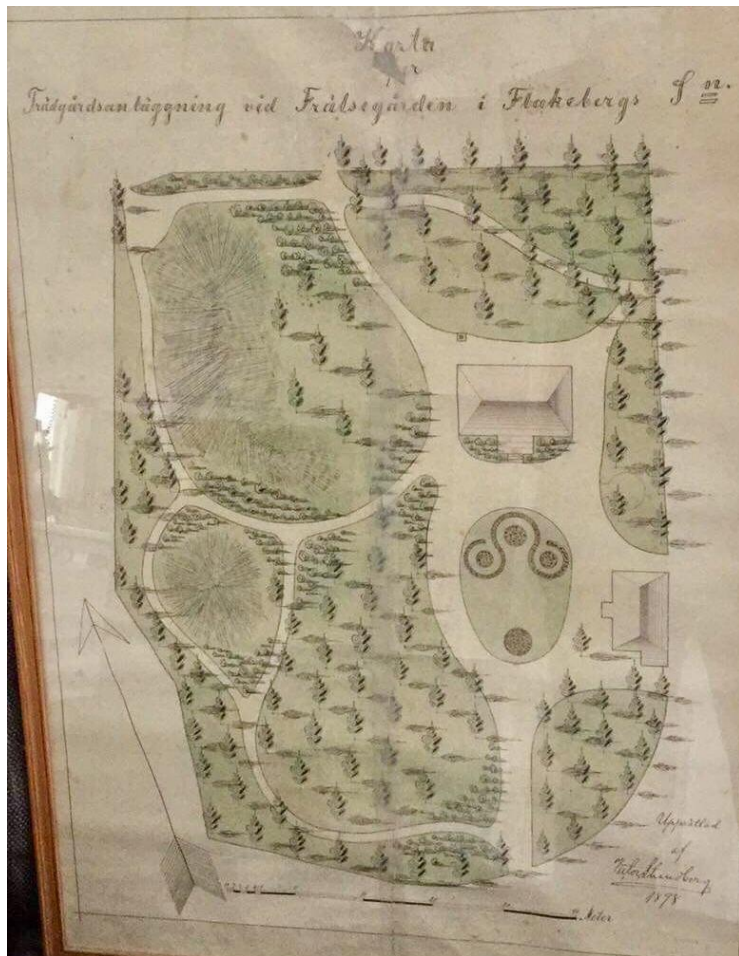
Undersökning tyder på att de är ritade med blyerts och sedan färglagda med akvarell och till sista är konturerna ifyllda med tusch.

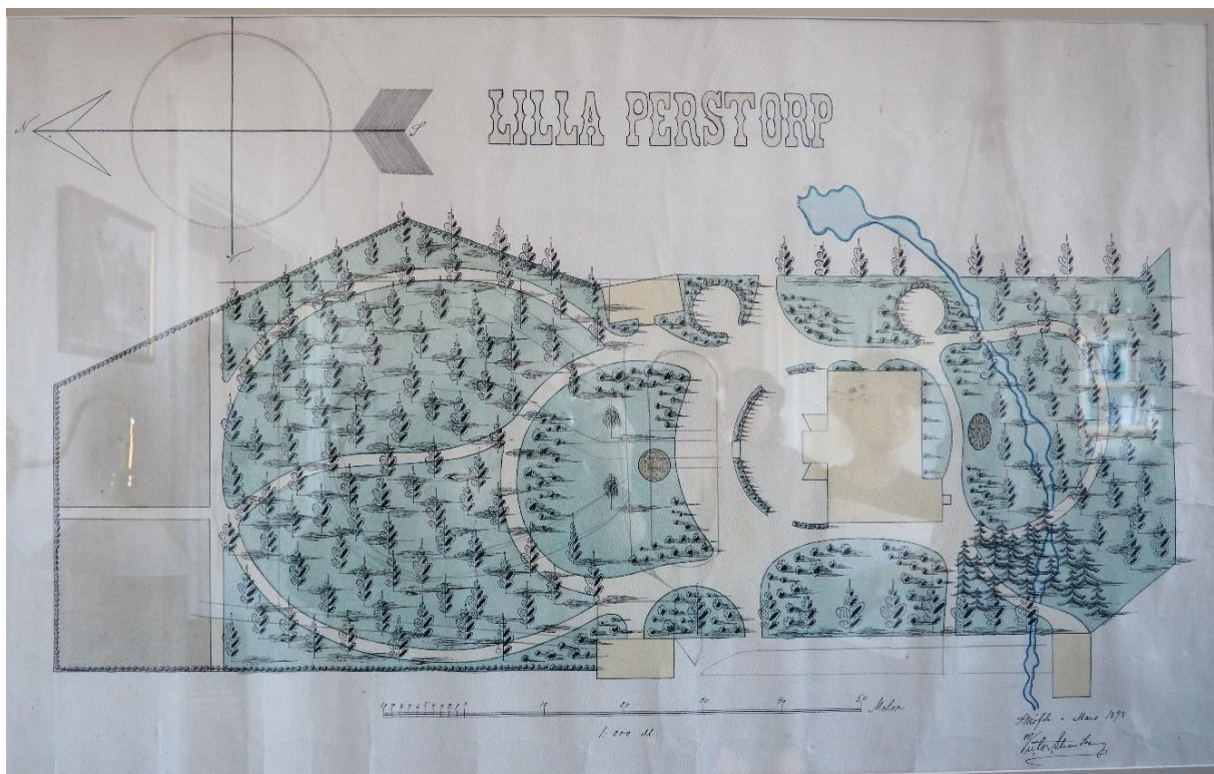
⁵ Gert och Stig Sondén.

⁶ Kajsa Olandersson. Nuvarande ägare av Frälsegården. Chat 4/3 2019.

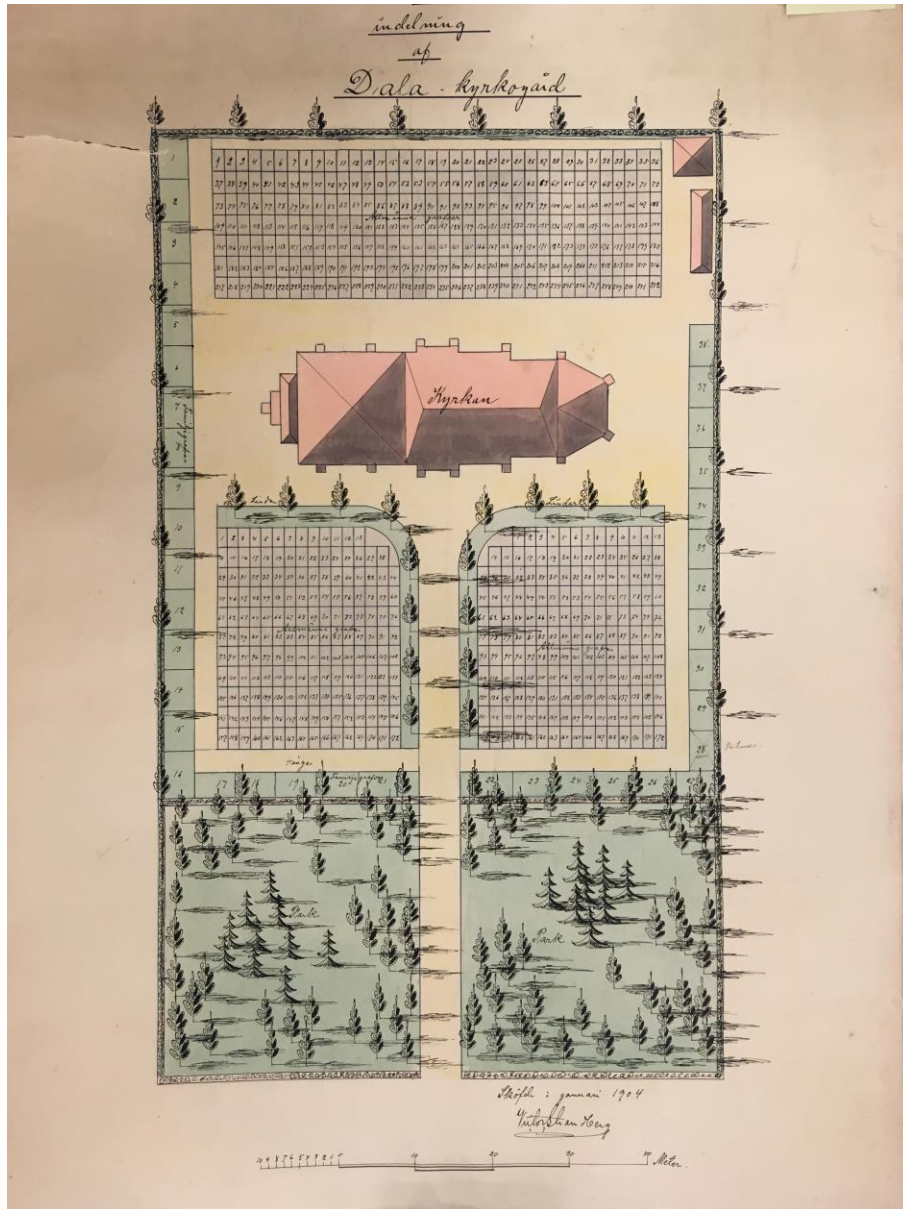

Figur 9 Fotografi av inramad ritning i färg över Frälsegården i Flakeberg. Troligtvis utförd i akvarell och tusch Till vänster i ritningen syns strukturer som skulle kunna tolkas som berg, men det går emot beskrivningen av trädgården av de nuvarande ägarna.

Figur 8 Fotografi av inramad ritning över Lilla Perstorp i Fagersanna i nuvarande Tibro kommun. Färglagd. Undertecknad Victor Strandberg mars 1898.

Figur 10 Fotografi på ritning med titel "Förslag till indelning av Dala kyrkogård Victor Strandberg 1904. Färglagd, konturer troligtvis i tusch.

2.3.4 Artiklar

I Skaraborg Län Hushållningssällskaps tidningar publiceras artiklar som är undertecknade av de olika länsträdgårdsmästarna. Under åren då Vincent Hertzman var anställd (1893-1895) publicerar han så kallade *Promemoria för trädgårdsodlaren*. Han behandlar några ämnen återkommande, till exempel: *fruktdriferierna och krukväxterna, fruktträdgården, i park och prydnadsträdgården, komposter och drivbänkarna*. Han beskriver sedan vad som bör göras med ovanstående för respektive månad. Åtgärder som till exempel skadedjursbekämpning, huggning av häckar problematiken kring jordrötter som gnager på trädens bark och att det kan avhjälpas genom att dränka palsternackor i arsenik och sedan lägga ut invid odlingen. I februari är det dags för melon- och gurkplantorna att komma ut i drivbänkarna. I mars finns instruktioner på hur du blir av med spinn från inomhusväxter, vilken temperatur det bör vara i vinhuset och att det är dags att kratta bort mossor från gräsmattorna. I april handlar det om gödsling av perenner och kanthuggning av gräsmattor. I juni 1894 finns underrubriken *Blomster på kall jord* med förslag på blommor till större arrangemang, Hertzman förespråkar bland annat hampa, majs och tobak. I juli samma år ska trädakuporna kontrollera att de är rena från ogräs och man ska hålla koll på krusbärsmasken. (Hertzman V. 1893, ss. 119–120 & Hertzman. V. 1894, ss. 42–43, 68–69, 96-97,148-150, 255–256 & 317–318)

Victor Strandberg skriver också artiklar för tidningen. 1899 publiceras *Några vinkar och råd om, huru våra fyra allmänna fruktträdslag bör beskäras* (Strandberg V. ss. 116–122), *Meddelande angående de skadeinsekter som förra våren och sommaren hemsökte fruktträdgårdarne, afvensom redogörelse för medlen till desammas bekämpande* (Strandberg ss. 141–160) och *Hallonbusken* (Strandberg ss. 564–567). Under 1901 publicerar Strandberg ytterligare två artiklar; *Några ord om beskärning av parkträd och parkbuskar* i april (Strandberg ss. 195–197) och *Växterna täckning mot frost i december* (Strandberg ss. 744–747). I januari 1902 publiceras även artikeln *Om användning af konstgödsel vid odling och skötsel av fruktträd* undertecknad Strandberg (Strandberg ss. 23–28).

2.3.5 Fruktträdsodlingen

De kanske mest betydande näringsgren som länsträdgårdsmästaren arbetade med var fruktträdsodling. I verksamhetsberättelserna beskriver länsträdgårdsmästarna problem som fruktodlingen i länet står inför men också att den har stor potential att kunna bli en betydande ekonomisk faktor för invånarna.

1894 skriver Vincent Hertzman i sin verksamhetsberättelse att han har anlagt en trädskola för att kunna leverera billiga, bra fruktträd till allmänheten (Hertzman 1894 ss. 164–165).

I mitten av 1890-talet har länsträdgårdsmästarna ändå problem med att det saknas en bra trädleverantör. Vid tillfället köper man in träd från *Trädgårdsföreningen* i Skara ⁷ (se figur 14) men de håller för låg standard. Hertzman menar att till viss del är trädgårdägarnas fel. De väljer fel sorts träd, det saknas etiketter och själva planteringen är inte ordentligt utförd. Hertzman skriver förslag på sorter som skulle passa klimatet i länet (Hertzman 1894 ss. 355–362). I ett protokoll från september 1896 får länsträdgårdsmästaren Hertzman uppgiften att dela ut broschyren *Huru böra fruktträden planteras?* (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning s. 486), antagligen som ett led för att förbättra skötseln från ägarnas håll.

---

⁷ Utbetalningar sker från Hushållningssällskapet till trädgårdsföreningen i Skara 1870,1875 och 1876. (1870 januari, 1875 s. 15, 1876 s. 5) men det framgår inte om Skara Trädgårdsförmedling är Hushållningssällskapet egna plantskola.

Mot slutet av 1890-talet beskriver även Strandberg utförligt om fruktodlingen i länet och vad den lämnar att önska. Han påpekar de bristfälliga trädleveranserna och skriver att en ny, mer seriös, plantskola skulle vara till gagn för invånarna (1897 ss.150–152). På Skogsodlingsföreningen önskan startar Victor Strandberg upp en trädskola utanför Skövde då de fortfarande har problem med leveranserna från Skara Trädgårdsförening. De önskar att Strandberg ska odla inhemska, lämpliga arter som prissätts lågt, kanske 50 öre per planta. Strandberg får ett arrende utanför Skövde på tio år för att anlägga plantskola för fruktträd (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1897 ss. 263–264). I början av 1900-talet beskriver emellertid Strandberg att han har problem med sin plantskola i Skövde. Dels ställer den rika nederbörden till bekymmer, men även skadedjur som råttor och harar. Strandberg beskriver hur han skrapar bort mossor och skrovlig bark på träden för att råttorna inte ska lockas att gnaga på dem. Tyvärr ger de sig även på häck- och prydnadsbuskar (1901 ss. 480–483).

Figur 11 Trädgårdsföreningen i Skara med domkyrkan i bakgrunden som var en av länsträdgårdsmästarens leverantör av växtmaterial. Eventuell trädodling med växtstöd i förgrunden.

År 1900 påstår Strandberg att intresset för fruktträdsodling under senaste åren har ökat betydligt, där marken förut var tom finns nu tiotals fruktträd men mycket återstår. I detta bördiga land bör vi kunna odla så pass mycket frukt att vi slipper importera menar Strandberg och fortsätter att en liten välskött trädgård inte bara bringar pengar utan också trevnad och behag (1901 ss 480–483).

Genom en annons 1900 framkommer det att det ligger på länsträdgårdsmästarens ansvar att dela ut de kostnadsfria träden, även om det är en annan näring i Hushållningssällskapet, Skogsodlingsföreningen, som står för kostanden av träden (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning ss. 44–45).

År 1904 fick Hushållningssällskapet ta del av *Anders Carlanders planteringsfond*. Årligen fick man en ränta på 1000 kr som kom att användas till gratis utdelning av fruktträd (Kjellén

1907 s. 295, Åberg 1957 s. 273). Syftet med projektet var att man ville uppnå en dröm om en grönskade trädgård hos invånarna i länet (Åberg 1957 s. 274). Träden skulle delas ut till de i allmänheten som *förtjänade* dem vilket innebar människor som bodde inom länet, var hederliga och fosterländska (Åberg 1957 s. 296). Hushållningssällskapet annonserade om de gratis fruktträden både i sina egna tidningar men även i andra dagstidningar (se figur 15).

Problematiken med fruktträdsodlingen finns kvar in på mitten av 1900-talet när Hjelm i sin verksamhetsberättelse berättar att han inspekterat trädplanteringar och beklagar sig över att allmänheten är dålig på att plantera. Han påstår att fruktodlingsnäringen ligger så gott som nere i länet men om man insåg dess ekonomiska värde skulle den kunna öka (1907 ss. 567–574).

1905 tas ett beslut att istället för att finansiera trädutdelningen vill man nu satsa på fruktodlingsföreningar.

Kretsavdelningsordförande ska verka för bildandet av dessa grupper som i sin tur kan anlita länsträdgårdsmästare när det behövs (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1906 ss. 219–220). De kommande åren satsas medel på uppstartandet av föreningarna och 1907 grundades de första tre. Föreningarna anställde i sin tur trädskötare och köpte in större mängder träd som var lämpliga för klimatet. De förde också statistik över skörd för respektive sort (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1908 maj ss. 265–271).

Mot slutet av 1910-talets skriver Hjelm att den största faktorn för att kunna lyckas med sin fruktträdsodling är att välja rätt sorter. Han beskriver hur han ser trädgårdar fyllda av ”värdelöst skräp” (1909 ss. 568–577). Samma år skapas fler fruktodlarföreningar som anställer trädskötare. En trädskötarens arbete bestod av gallring, beskärning, besprutning och ympning. De fick en ersättning på mellan 25–65 öre i timmen och hade oftast ett annat yrke vid sidan av (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1909 ss. 568–577).

2.3.6 Verksamhetsberättelser

Efter det nya kontraktet 1907 ingick det i länsträdgårdsmästarens kontrakt att skriva en verksamhetsberättelse för varje år. I berättelserna får länsträdgårdsmästarna med egna ord beskriva hur året såg ut i fråga om väderlek, arbetsuppgifter, problematik med skadegörare med mera. Det verkar vara upp till var och en vad de vill skriva om, vissa presenterar siffror och statistik och vissa mer personliga åsikter och erfarenheter.

Ett ämne som återkommer i berättelserna är att trädgårdsnäringen inom Hushållningssällskapet lider på grund av dess låga status i förhållande till andra näringar inom jordbruket. Hertzman beklagar sig över att länets lantbruk, husdjursskötsel och mejeridrift m.m. har högre status än trädgårdskulturen mot slutet av 1900-talet (1894 s. 356) och tio år senare skriver Hjelm att intresset av hans tjänster bland mindre jordbrukare är lågt dels på grund på grund av okunskap av hans tjänster men även att trädgårdsskötseln har så pass mycket lägre status än andra näringar i jordbruket (1907 s. 568).

Figur 12 Annonstext i Länstidningen Tidning För Skaraborgs Län om att man kan ansöka om att få ta del av de gratis fruktträd som Hushållningssällskapet delade ut till mindre jordbruk.

Länsträdgårdsmästarna beskriver också övergripligt hur de anser att intresset för trädgårdsodling ser ut i länet. Generellt påstår de flesta länsträdgårdsmästarna att intresset växer varje år.

I början av 1880 och -90-talet skriver Ahlberg att intresset för trädgårdsodling växer hos allmänheten (1892 s. 267) och att han ser att rekvirenternas grannar tar efter (1880 s. 390).

När Hertzman åker omkring i länet 1894 ser han planteringar endast här och där och tycker att det är synd att allmänhetens intresse för vackrare trädgårdar och frukt är så litet. Men han är också hoppfull, när folket är färdiga med övriga jordbrukssysslor så kanske de kommer till insikt om hur värdefull även en trädgård kan vara. *Man äfven kan skära guld på träd* skriver Hertzman och syftar åter igen på vilka ekonomiska fördelar en välskött trädgård kan ha. Han påstår även att länet har mycket att tillföra fruktodlingen med sina bördiga slätter (1894 ss. 355–361).

Strandberg påstår också att trädgårdsintresset bland allmänheten växer 1897. Han bevittnar att fler planterar blommor och köksväxter runt sina hemman (ss. 150–152). 1900 skriver Strandberg att om trädgårdsskötseln ska få betydelse i landet måste de börjas med skolungdomarna. De måste inse vikten av köksträdgård och blomster, både ekonomiskt och för trevnad (ss. 440–444). I verksamhetsberättelsen 1901 skriver Strandberg att han anser att intresset för trädgårdsodling är en måttstock för hela landets kultur. En liten trädgårdstappa tillför hälsa, glädje och friskt liv, precis som jordbruket (ss. 555–261).

2.3.7 Föreläsningar och utbildning

Att hålla föredrag och utbilda invånarna i länet ingick i länsträdgårdsmästarens arbete. Under 1880 skriver Ahlberg att han har genomfört åtskilliga föreläsningar (s. 390). Ahlberg gav även ut en bok som var avsedd för den mindre jordbrukaren 1884–1885 (Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning s. 118).

2.4 Vem tog del av länsträdgårdsmästarens tjänster?

I efterhand får länsträdgårdsmästarna kritik från olika håll att de främst utförde arbete på herrgårdar och större bondgårdar, som redan har egna trädgårdsmästare (Abelin & Tamm, Linders, Hjelm, Dahl, Sonesson 1918 ss. 39–42). Abelin skriver att deras arbete gick ut på att gagna småbrukare men att så inte var fallet (1932 ss. 9–10).

I en resplan 1892 meddelar Ahlberg att på grund av dåligt väder måste anläggningar med större planteringar prioriteras (GLA Skaraborgs läns hushållningssällskap E1 daterat 1879–1894).

Det verkar som att de nådde ut till mindre bemedlade invånare när de delade ut sina gratis träd. I Hushållningssällskapets arkiv i Göteborg finns ansökningar om gratisträd i brevform (se figur 15). Det framkommer att de som söker äger mindre jordbitar och stugor och inte har råd eller möjlighet att köpa fruktträd själva. En av de som ansöker beskriver sig själv som mindre medlad jordbrukare, och en annan är blind och ber om att få tillgå gratis träd då han inte har möjlighet att själv inhandla dem (GLA Skaraborgs läns hushållningssällskap E1 daterat 1906).

I länsträdgårdsmästarnas resplaner och -berättelser (se kapitel 2.1.1) kan man se vilka titlar länsträdgårdsmästarna besökte i stort utsträckning.

A. G. Ahlberg besökte cirka 70 anläggningar 1889–1990 varav den mest förekommande titeln på rekvisiterna var *lantbrukare* som utgjorde 24 procent av samtliga besök.

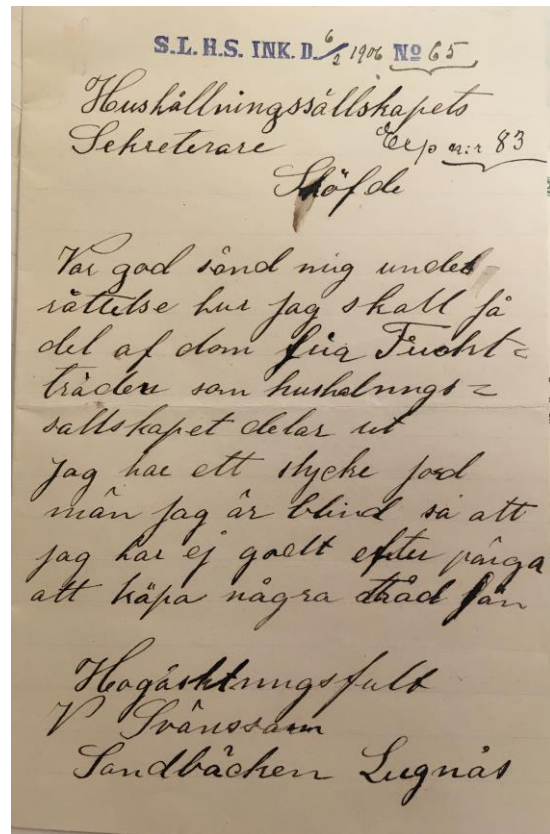
Nästkommade Vincent Hertzman besökte året 1893 tio procent lantbrukare och tretton procent godsägare. Här förekommer flertalet olika titlar; ingenjör, kapten och kyrkoherde.

Mellan 1896 och 1905 genomförde Strandberg uppåt 1300 hembesök. Cirka 20 procent av kunderna var godsägare och 24 procent var lantbrukare. Andra vanligt förekommande titlar är patron, löjtnant, kyrkoherde, ingenjör och handlare. Mellan 1906 och 1909 utförde Hjelm totalt 580 förrättningsresor. Titel saknas ofta men av de som förekommer utgörs sex procent av godsägare, sex procent av ingenjörer, fem procent lantbrukare och fyra procent av kaptener. Totalt sett för samtliga länsträdgårdsmästare utgör godsägare femton procent av hembesöken och lantbrukare femton procent.

Genom att titta på andra kostnader för länsträdgårdsmästarens tjänster skulle man kunna få en fingervisning om vem som köpte tjänsterna. Den nya taxan som sattes 1907 (2.3.3. *Ritningar och planer*) men de ritningar som finns med i undersökningen upprättades tidigare. Om de hade varit upprättade efter 1907 hade ritningen för Lilla Perstorp kostat 40 kronor. Ritningen över Frälsegården skulle ha kostat 44 kronor och ritningen över Dala kyrka skulle kostat 18,2 kronor att uppgöra. Siffrorna motsvarar i dagens penningvärde mellan 1066 kronor till 2823 kronor. Ett hembesök kostade under största delen av perioden 2 kronor om dagen vilket motsvarar 128,3 kronor i dagens penningvärde (Edvinsson & Söderberg 2011).

2.5 Varför försvann länsträdgårdsmästarna?

I tidningen 1906 publiceras en artikel med rubriken *I hvilka hänseenden kunna fruktodlareföreningar utöfva inflytande på vår fruktodling, och hvad bör från det allmännas sida åtgöras för befrämjandet af dylika föreningarns verksamhet?* Artikeln är skriven av Gustaf Lind och kommer från Kungliga lantbruksakademins handlingar och tidskrift.

Figur 10 Ansökning om att få ta del av de gratisträd som Hushållningssällskapet annonserat. Mannen som skrivit brevet är blind och har själv inga möjligheter att skaffa sig fruktträd.

Även om inte alla länsträdgårdsmästare lämnar tillfredställande dokumentation anser Lind att fruktträdsodlingar ökat senaste åren. Om så är fallet borde rimligtvis importen av frukt till Sverige minska, vilket inte är fallet. Han sluter sig till att detta på grund av är den bristfälliga skötseln av träden.

Lind vill också påstå att länsträdgårdsmästarens uppgift, att ta hand om fruktträden runt om i länet, är rent ut sagt omöjlig att utföra av endast en eller två personer. Lind har studerat länsträdgårdsmästarnas resplaner och påpekar att de inte kan utföra speciellt noggranna uppgifter eftersom de oftast bara stannar en dag på de olika platserna. Ofta får sedan länsträdgårdsmästaren eller plantskolan bära skulden för att planteringar blev misslyckade, när det lika gärna kan bero på vädret under planteringen. Samma gäller beskärningen av träden där även länsträdgårdsmästaren kan få utstå omild kritik när problemet kan ligga i att han har för lite tid att utföra sina arbeten eller blir tvingad att beskära under ofördelaktiga omständigheter.

Lind kommer fram till att om fruktodlare gick samman i föreningar skulle man lättare kunna driva lönsamma odlingar. Föreningarna skulle i sin tur kunna anlita *trädskötare* som får rå om odlingarna. Länsträdgårdsmästaren skulle ha rollen som kontrollant av arbetet. Detta arbete har påbörjats i Östergötland och visat sig ha en positiv verkan på intresset för fruktodling och flertalet län börjar ta efter.

Lind föreslår därför att länsträdgårdsmästarens roll bör förändras och borde huvudsakligen bestå av undervisning. Istället för planterings- och beskärningsarbeten skulle de utbilda trädskötare och komma med råd i allt som gäller trädgårdsodling och samtidigt föra dokumentation och statistik över trädgårdsodlingen i länet. Länsträdgårdsmästarna bör inte ens behöva besöka rekvirenter utan ska helt fokusera på större och mer krävande frågor. Denna förändring av tjänsten skulle ställa nya krav på länsträdgårdsmästaren, en högre kompetens skulle bli nödvändig och det skulle innebära en högre lön.

Om en sådan förändring skulle genomföras, kan man ifrågasätta titeln *länsträdgårdsmästare* och huruvida den bör ersättas av den mer passande titeln *trädgårdskonsulent*, då det redan fanns så kallade mejerikonsulenter och byggnadskonsulenter (Lind 1906).

Hur hushållningssällskapet i Skaraborg ställde sig till Linds artikel framgår inte, men i verksamhetsberättelsen som Hjelm skriver 1910 beskriver han att hans arbete till största del har gått ut på att föreläsa samt ge rådgivning till trädgårdsägare över brev och att fruktodlingsföreningarna växer i antal (ss. 494–500).

Ett årtionde senare diskuteras arbetsuppgifterna på central nivå när Hjelm m.fl. anser att en länskonsulents uppgift i första hand bör vara att organisera arbetet i länet och undervisa i rationell odling och inte med sina egna händers arbete ersätta en trädskötare eller vanlig trädgårdsmästare. Länskonsulenter ska rekrytera avlönande biträden/assistenter bland examinerade studenter från statens trädgårdsskolor som har i avsikt att i framtiden vidareutbilda sig till konsulenter (Tamm, Linders, Hjelm, Dahl, Sonesson 1918 ss. 39-42).

”Länskonsulents uppgift är alldeles icke att med sina händers arbete ersätta en vanlig trädgårdsmästare”

-Tamm, Linders, Hjelm, Dahl, Sonesson 1918.

3. DISKUSSION

Skaraborg läns hushållningssällskaps syfte var att främja olika näringsgrenar inom lantbruket, trädgårdsnäringen utgör en del av hela verksamheten men står i skymundan i deras eget källmaterial. I den jubileumsskrift som utkom då Hushållningssällskapet firade 200 år omskrivs länsträdgårdsmästarens arbete i ett par meningar vilket också tyder på att de både hade och har en liten roll i historien. Det är intressant att sätta den informationen i förhållande till Ahlklos resonemang om att trädgårdstjätten i själva verket är föregångaren till jordbruket i helhet.

Genom att jämföra andra aspekter i historien om länsträdgårdsmästarna i Skaraborg med Ahlklos arbete om Skåne tyder det på att det finns samband. Ritningar verkar vara upprättade med samma teknik och Ahl klo sluter sig till att tidpunkten då länsträdgårdsmästarna fick tillgång till reseersättning innebar en stor förändring. Även det faktum att när Hushållningssällskapet började dela ut sina gratisträd förändrades klientelet från att varit mest för de förmögna, till mindre bemedlat folk.

1. Vilken kompetens krävdes för att få en tjänst som länsträdgårdsmästare?

Länsträdgårdsmästarna i Skaraborgs län var i regeln män i 30–40 års ålder. Kompetensen som efterfrågades var god kunskap i pomologi men även goda referenser. Den förste länsträdgårdsmästaren var pomolog men det är fortfarande relativt oklart vad hans efterträdande hade för utbildning. Viktor Strandberg hade någon form av trädgårdsutbildning men den mest kompetenta av dem var den sista Erik Hjelm som både studerat och praktiserat pomologi utomlands. I och med att Hjelm sedermera blev direktör på Göteborgs Trädgårdsförening är det rimligt att han hade en gedigen utbildning i bagaget. Undersökningen visar att Hushållningssällskapet även stod för viss vidareutbildning av sina länsträdgårdsmästare.

Utifrån materialet som framkommit kan man se att samtliga var ambitiösa och vissa hade ett brinnande trädgårdsintresse och var ivriga att sprida det till länets invånare och verkligen göra skillnad för trädgårdskulturen i Skaraborg. Dels genom sina personliga iakttagelser i verksamhetsberättelserna men även genom sina artiklar i Hushållningssällskapets tidningar.

Något som tyder på att länsträdgårdsmästarna i regel hade en låg utbildning nationellt är texten som Hjelm m.fl. skickar in till riksdagen där de föreslår att en avgångsexamen från en högre trädgårdsskola ska bli ett krav för sökande till tjänsten.

2. Hur såg länsträdgårdsmästarens arbetsförhållanden ut?

Länsträdgårdsmästarens lön och förmåner är ett ämne som återkommer i protokollen i form av ansökningar om löneförhöjningar från länsträdgårdsmästarna, men det är inte alltid tydligt när och varför den förändras. För att kunna dra några slutsatser om själva summorna skulle det behövas en jämförande studie med andra löner vid denna tidpunkt. Ett som är säkert är dock att när länsträdgårdsmästaren fick reseersättning, som de länge önskat, måste det ha varit en stor förändring.

Genom att enbart läsa Hushållningssällskapets egna skrifter får man intrycket av att länsträdgårdsmästaren inte hade så mycket att säga till om hos sin arbetsgivare. Ahlberg fick sluta på grund av en kroppslig skada (uppgifter om skadan skedde i tjänst har inte framkommit), Hertzman blev uppsagd av okänd anledning och dessutom glömde styrelsen bort sitt egna kontrakt som krävde sex månaders uppsägningstid. Strandberg som arbetade under tio år och dessutom anlagt en egen plantskola för att kunna leverera egna träd blev

uppsagd på grund av klagomål från kunder. Ingen information av vad som hände med Strandberg efter avgången har framkommit och han lämnade inte heller in någon årsberättelse det året som han blev uppsagd. I och med att platsannonserna för länsträdgårdsmästare underströk vikten av goda referenser kan detta ha varit ödesdigert för Strandberg.

Flera gånger i undersökningen har det framkommit att tjänsten är utmanande att utföra för enbart en person, Strandberg påtalar själv att han inte hinner med alla sina rekvisiter, och blir i sin tur kritiserad för att prioritera särskilja rekvisiter. Det faktum att de flesta av länsträdgårdsmästarna inte heller fick någon reseersättning gör det förståeligt att de höll sig i närheten av sin hemort. Och även om de tar upp ett förslag på att anställa två länsträdgårdsmästare verkar det aldrig ha genomförts. Under några år när Ahlbergs var anställd hade han dock tillgång till assistenter, det finns inget som tyder på att någon av de senare länsträdgårdsmästarna hade det. Om man studerar till exempel Hertzmanns reseberättelse känns vissa uppdrag omöjliga att klara av på en person. Det framgår i deras villkor vid sina resplaner att de kräver att det ska finnas arbetshjälp på plats och kanske var det på detta vis arbetena genomfördes.

För att vidare undersöka hur deras status såg ut hade det varit intressant att ta reda på hur deras förhållande såg ut under deras hembesök. Var och hur de fick bo, fick de äta med härskapet o.s.v.

3. Vad hade en länsträdgårdsmästare för arbetsuppgifter?

I och med det nya kontraktet som upprättades av trädgårdskommittén 1907 är det tydligt vad rollen som länsträdgårdsmästare gick ut på från 1907 och framåt. Undersökningen visar på att rollen blev mer och mer teoretisk över tiden. Ahlbergs anställnings beskrivs bestå utav kantskärning av gräs, beskärning av träd, nyanläggningar men även föreläsningar. Strandbergs tjänst beskrivs bestå av ”allt som hör trädgårdsycket till” vilket innebar att lämna praktiska råd, hjälp och ledning men även föreläsningar. Eriks Hjelm's tjänst lade ännu mer vikt på rådgivning och undervisning. I och med kontraktet 1907 blir det tydligt att fokus läggs på undervisning samt pappersarbete eftersom inget praktiskt arbete nämns i kontraktet.

Undersökningen pekar på att fruktträdsodling från början till slut var fokus för länsträdgårdsmästarens förfarande och hade stort inflytande i alla deras åtaganden. Vare sig de gällde hembesök, föreläsningar eller författade av texter såsom verksamhetsberättelser eller artiklar. De utförde även allt som hörde pomologi till: beskärning, gallring, plantering, bekämpning men även packning, försäljning och till viss del konservering.

Genom att studera annonser, resplaner och reseberättelser för de tidigare länsträdgårdsmästarna framgår det att hembesök var en stor del av deras arbete och det måste ha varit tidskrävande och arbetsamt att ta sig runt i länet med tåg. Tog de själva med sig sina verktyg eller fanns de på plats? Länsträdgårdsmästarna fick betalt av kunderna per dag och även skjuts från och till järnvägsstation samt fri logi.

Ett par årsberättelser har också framkommit i arbetet vilka mer precist presenterar vad de har gjort vart, likt Birgitta Lundblad skriver om i sin artikel. Dessa skulle kunna vara en användbar källa till rekonstruktioner av trädgårdar.

Ett material som hade kunnat vara ett förträffligt källmaterial är ritningar som uppfördes av länsträdgårdsmästarna, resultatet presenterar att ingen större mängd av ritningar upprättades. Undersökningen har resulterat i tre ritningar, alla utförda av Victor Strandberg. Kvaliteten på

ritningarna är hög och skvallrar om att Strandberg hade någon form av akademist bakgrund i teckningskunskap. En muntlig källa har besökt och tittat på ritningarna som har funnits i källaren på Hushållningssällskapets kontor i Skara, men hur troligt är det att länsträdgårdsmästaren gjorde kopior som förvarades i arkiv?

4. Vem tog del av länsträdgårdsmästarens tjänster?

Undersökningen presenterar statistik kring vilka titlar som länsträdgårdsmästaren besökte, vilka i sin tur skulle behöva kompletteras för att kunna dra några slutsats. Ahlberg besökte 24 procent lantbrukare, Hertzman 23 procent lantbrukare och godsägare, Strandberg 24 procent lantbrukare och Hjelm 18 procent lantbrukare, ingenjörer och godsägare. Problemet med information är att över tiden förekommer många olika titlar och vad dessa titlar egentligen innebär är inte studerat. Det uppstår även problematik då resplanerna och reseberättelserna ofta är inkompleta.

En riktlinje till klientelet är kostanden för upprättande av ritningar. Enligt den nya taxan som upprättades 1907 skulle de tre ritningar som publiceras i arbetet ha kostat mellan 18 och 44 kronor om de hade blivit ritade efter 1907. Siffrorna motsvarar i dagens penningvärde mellan 1066 kronor till 2823 kronor. Traktamente på 2 kronor 1898 motsvarar i dagens penningvärde 128,3 kronor. Dessa siffror visar att tjänsten inte var speciellt dyr.

I samband med att första länsträdgårdsmästaren anställdes skrev Baun att tjänsten skulle vara främst till dem som inte hade råd att anställa en egen trädgårdsmästare.

Länsträdgårdsmästarna får senare kritik för att ha prioriterat större gårdar som redan har egna trädgårdsmästare. I det nya kontraktet 1907 framgår tydligt att ingen får prioriteras vilket antyder att det har förekommit. Ett år då det var ofördelaktigt väder skriver Ahlgren att vissa har fått stryka på foten då han prioriterar större anläggningar. Skulle en förklaring till att de mest anställdes av större gårdar ha att göra med kommunikation? Länsträdgårdsmästarens tjänster annonserades i Hushållningssällskapets tidningar och andra dagstidningar i länet, vilka läste dessa tidningar? Hjelm påstår att hans kunder till största del var större gods eftersom att de mindre jordbrukarna inte kände till honom och hans tjänster.

5. Varför försvann länsträdgårdsmästarna?

Under forskningen om länsträdgårdsmästarna slås man av att deras tjänst i vissa delar känns orimlig. Hur är det möjligt att en person ska kunna vårda och undervisa om fruktodling i ett helt län? Och dessutom utöver det ha en hel drös andra arbetsuppgifter, både praktiska och administrativa. Efter 40 år verkar det som att flera anser att tjänsten måste förändras.

Gustaf Linds uppmärksammar i sin artikel att trots att intresset för fruktodling ökar i landet, minskar inte importen av frukt. Han drar slutsatsen att det beror på den undermåliga skötseln av träden, således fungerar inte länsträdgårdsmästarens tjänst som den då var utformad. Lind ger förslag på hur man skulle kunna gå tillväga i processen för att bilda fruktföreningar, som är nära kopplat till förändringen av länsträdgårdsmästarens titel. Artikeln är troligtvis landsomfattande då han skriver om det allmänna tillståndet i trädgårdsnäringen i hela landet. I och med att föreningarna skapas skulle länsträdgårdsmästaren befrias från den dagliga trädskötseln och istället undervisa trädskötare. Denna förändring skulle innebära att länsträdgårdsmästaren inte ens skulle behöva besöka sina rekvisiter. Till hur stor utsträckning Skaraborgs län Hushållningssällskap följde Linds förslag framgår inte men fruktodlingsföreningarna började startas i länet, varpå länsträdgårdsmästarna besökte dem och framför allt Hjelm höll med undervisning och föreläsningar hos föreningarna.

I och med förändringen drogs länsträdgårdsmästarna från sina verktyg och in på sina kontor för att arbeta med större frågor, vilket ansågs kräva högre utbildning med resultatet att en högre lön var nödvändig.

4. SLUTSATSER

Så vad innebär det då om man kommer till en trädgård i Skaraborg som har haft besök av en länsträdgårdsmästare? Arbetet visar att det kan innebära flera saker, dels kan trädgården ha haft mycket äppelträd, folket som bodde på tomten kan ha varit förmöget men inte nödvändigtvis, ägarna kan ha varit obemedlade och sökt om gratis äppelträd, men de kan också ha beställt en ritning, likt de som presenteras i resultatet.

Från mästare till konsult pekar på att om dokumentationen från länsträdgårdsmästarna ska ha något värde för kulturvården måste man ha stor tur. I kontrast till Birgittas Lundblads påstående om Hushållningssällskapets arkiv i Gävle har inte den här undersökningen resulterat i detaljerade årsberättelserna i någon stor utsträckning. Undersökningen visar snarare på att kvalitén på dokumentationen var högst personlig. De årsberättelser som hittats i arbetet är inte helt lätta att avläsa, främst adresser är svåra att tyda. Trots detta resultat kan man se det som ett bevis på att det kan finnas mer material och om man har tur och hittar en specifik anläggning kan materialet ha värde vad gäller sorter som planterats och när, och ibland även skötselinsatser.

Syftet med arbetet är att fylla de kunskapsluckor som fanns om länsträdgårdsmästarens historia i Skaraborgs län. Genom att svara på de fem frågeställningarna presenteras en sammanhängande historia med flera skeden och påvisar länsträdgårdsmästarens komplexa befattning med en mängd olika arbetsuppgifter. Länsträdgårdsmästarna i Skaraborg var till en början enkelt folk med något eller några års utbildning bakom sig som tagit steget och blivit anställda av Hushållningssällskapet. Länsträdgårdsmästarna verkar till synes plågas personligt av länets okunskap i sina trädgårdar och brinner för sitt yrke. Trots detta blir de stundtals bortviftade av sin arbetsgivare, de begär löneförhöjning otaliga gånger under deras 40-år och ett par av dem försvinner helt från källmaterialet i och med att de blir avskedade. För att knyta ihop till Hertzmans citat från inledningen, de kämpade för sina fruktträd och verkade ha en inneboende vetskap om att det faktiskt var möjligt att bedriva framgångsrik fruktodling i Skaraborgs län. Någonstans i processen tappades budskapet bort och nådde aldrig hela vägen till vare sig högsta styrelseman och inte fullt ut till folket i länet och idag är dem och deras gärningar till viss del bortglömda.

”Man äfven kan skära guld på träd”

- Vincent Hertzman i sin verksamhetsberättelse från 1893

SAMMANFATTNING

Under mitten av 1600 talet växte intresset för jordbruk i landet och det ledde till att Hushållningssällskap börja grundas runt om i länen i Sverige. Målet med sällskapen var att främja olika näringsgrenar inom jordbruket. De ville utveckla, undervisa och effektivisera för att underlätta för sina länsinvånare. Länsträdgårdsmästare anställdes av Hushållningssällskap runt om i Sverige under 1860–70 talet som ett led att främja trädgårdsnäringen.

Syftet med *Från mästare till konsulent* är att undersöka länsträdgårdsmästarna historia i Skaraborgs län. Målet är att skapa en grundhistorik eftersom att det idag saknas forskning om ämnet och att avgöra om länsträdgårdsmästarens dokumentation kan ha ett värde för kulturvården.

Skaraborgs läns Hushållningssällskap grundades 1807 och år 1870 anställde de sin första länsträdgårdsmästare. Under de nästkommande 40 åren kom och gick fem, sex eller sju olika länsträdgårdsmästare och tjänsten har under alla år varit fokuserad på fruktträdodling.

Hur länsträdgårdsmästarnas bakgrund såg ut är svårt att avgöra men att de hade ett brinnande intresse för odling lyser igenom i deras verksamhetsberättelser och artiklar. Generellt visar resultat i undersökningen på att de första länsträdgårdsmästarna var utbildade på en lägre nivå än de som blev anställda längre fram i tiden.

Länsträdgårdsmästarens arbetsförhållanden i form av lön var likartad under hela perioden men i och med att de jobbade på ackord till viss del är det svårt att säga exakt vad de tjänade. En stor förändring måste ha varit när de började få reseersättning av hushållningssällskapet, en nota som kunde gå upp mot 1000 kronor om året när de tjänade 1500 kronor om året. Vissa av länsträdgårdsmästarna fick kontrakt ett år i taget och ett par försvinner upp i rök efter att de blivit avskedade, skadade, eller självmant lämnat posten.

Länsträdgårdsmästaren kom att bli en runtresande hantverkare. Källorna visar att den första länsträdgårdsmästaren till största del arbetade praktiskt ute på sina hembesök men att det med tiden blev en allt mer teoretisk och undervisande tjänst. Hembesöken var en stor del av deras arbete och de genomförde upp mot 100 stycken om året. Det framgår även att de inte alltid hann besöka alla kunder som önskar deras biträde. Hos sina kunder utförde de beskärning, plantering, utmätning och rådgivning om allt som hör trädgårdsämnet till. I deras tjänst ingick det även att hålla föredrag, rita planritningar, dokumentera resor och skriva artiklar i Hushållningssällskapets tidningar. Som redan nämnts läggs fokus på fruktodlingen och det är något som länsträdgårdsmästarna skriver mycket om. Både om problem som uppstår i och med klimat men även vilka möjligheter de anser att Skaraborg har i fråga om att driva lönsam fruktodling. De skriver entusiastiskt om hur de vill höja standarden i allmänhetens trädgårdar genom att introducera sorter som var välanpassade för klimatet på slätten.

Hushållningssällskapets uppgift var att främja trädgårdsnäringen i hela länet, inte bara för de välbärgade. De har i efterhand blivit kritiserade för att de flesta hembesöken länsträdgårdsmästaren utförde var till gods och större gårdar, det framgår även av en skrivelse av en av de första länsträdgårdsmästarna att stora anläggningar prioriterades. När det kom till projektet med att dela ut gratis träd kan man genom att läsa ansökningarna sluta sig till att just här nådde man ut till de mindre bemedlade länsinvånarna och de mindre trädgårdstjapporna.

I efterhand har man pekat på det orimliga i att endast en hantverkare i länet ska rå om samtliga fruktträd och förändringarna vindar började blåsa 1907 i och med länsträdgårdsmästare Erik Hjelm. Några år efter att Hjelm slutade anställde man sin första *trädgårdskonsulent*. Yrket fick en mer undervisande ton vilket i förlängningen resulterade i att länsträdgårdsmästaren som hantverkare fick lämna sina trädgårdsverktyg bakom sig. Trädgårdskonsulenten fick leda assistenter och övervaka trädskötare i fruktodlarföreningar. Enligt källorna vore det nästintill befängt att låta den nya trädgårdskonsulenten arbeta med sina egna händer. I och med förändringen ställdes högre krav på kompetens hos länsträdgårdsmästaren.

I länsträdgårdsmästarens anställningskontrakt finns instruktioner på hur deras arbete ska dokumenteras men innan det var det högst personligt vad som publicerades. I fråga om huruvida deras dokumentation kan komma till gagn vid restaurationer/renoveringar i dagens anläggningar visar undersökningen på att man i så fall måste man ha tur.

Från mästare till konsulent resulterar inte i material som tillåter slutsatser utan snarare en forskning som skapar en inledning till länsträdgårdsmästarens historia i Skaraborg. För att kunna dra några slutsatser utifrån undersökningen krävs kompletterande forskning. I slutet av arbetet diskuteras kritik och fakta kring länsträdgårdsmästarens klientel och hur länsträdgårdsmästarens status i övriga samhället skulle kunna vara en frågeställning i vidare forskning.

Illustrationsförteckning

Figur 1 Göteborgs och Bohusläns porträttgalleri 1935. *Första delen: Göteborgs stad*. Halmstad s. 58
Tillgänglig på internet: <http://runeberg.org/gbgpg/stad/0058.html>

Figur 2. *Annons för A. Friis*. Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1887. Länsträdgårdsmästare A. Friis. Juli s. 202

Figur 3 *Annons för A. G. Ahlberg*. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1888. Januari ss. 28-29

Figur 4 *Annons för Vincent Hetzman*. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning 1894. Februari, s. 71.

Figur 5 *Annons för Victor Strandberg*. Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1894. Februari s. 71.

Figur 6 *Annons för Erik Hjelm*. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning, 1906 s. 786.

Figur 7 Falköping Tidning (1889). *Varnhems kyrka*. 24 Augusti. Tillgänglig på internet:

[https://tidningar.kb.se/4112699/1889-08-](https://tidningar.kb.se/4112699/1889-08-24/edition/145700/part/1/page/2/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=FALK%C3%96PING%20TIDNING)

[24/edition/145700/part/1/page/2/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=FALK%C3%96PING%20TIDNING](https://tidningar.kb.se/4112699/1889-08-24/edition/145700/part/1/page/2/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=FALK%C3%96PING%20TIDNING).

Figur 8 Ritning mottagen av Kajsa Olandersson. Svar på efterlysning i facebook-gruppen Växtgäris 31/1 2019..

Figur 9 Ritning mottagen av Gerd & Stig Sondén. Gårdsägare. Samtal 24/10 2018.

Figur 11 Hofling, Gustaf Victor 1865. Digitalt museum.

<https://digitaltmuseum.se/021017221483/skara-fotograferadt-fran-boningshuset-i-tradgardsforeningen-till-venster>

Figur 12 Göteborg, Göteborgs Landsarkiv, Riksarkivet, Skaraborgs läns hushållningssällskap, E1 Inkomna handlingar, huvudserie (diarieförda) Datering 1906.

Figur 13 Länstidningen Tidning För Skaraborgs Län (1900). *Frukträd*. 19 januari s. 1. Tillgänglig på internet: [https://tidningar.kb.se/2797251/1900-01-](https://tidningar.kb.se/2797251/1900-01-19/edition/153889/part/1/page/1/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=L%C3%84NSTIDNINGEN%20TIDNING%20F%C3%96R%20SKARABORGS%20L%C3%84N)

[19/edition/153889/part/1/page/1/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=L%C3%84NSTIDNINGEN%20TIDNING%20F%C3%96R%20SKARABORGS%20L%C3%84N](https://tidningar.kb.se/2797251/1900-01-19/edition/153889/part/1/page/1/?q=l%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rds%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=L%C3%84NSTIDNINGEN%20TIDNING%20F%C3%96R%20SKARABORGS%20L%C3%84N).

Tabell 1. Källa: Kjellén, R. (red.) (1907). *Skaraborgs läns kungl. hushållningssällskap 1807-1907*. Göteborg.

Åberg, A. (red.) (1957). *Skaraborgs läns hushållningssällskap 1907-1957*. Skara: Sällsk.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1887). *Länsträdgårdsmästare A. Friis*. Juli s. 202.

Tabell 2. Källa: Kjellén, R. (red.) (1907). *Skaraborgs läns kungl. hushållningssällskap 1807-1907*. Göteborg.

Åberg, A. (red.) (1957). *Skaraborgs läns hushållningssällskap 1907-1957*. Skara: Sällsk.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1887-1910).

Tabell 3. Källa: Göteborg, Göteborgs Landsarkiv, Riksarkivet. Skaraborgs läns hushållningssällskap, E1 Inkomna handlingar, huvudserie (diarieförda). Datering 1895-1899

Tabell 4. Källa: Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1907). *Sammandrag av reseanteckningar, förda under april-december 1906*. Maj ss. 570-573.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkiv

Göteborg,

Göteborgs Landsarkiv, Riksarkivet.

Dala kyrkoarkiv, O VI Förslag till indelning av Dala kyrkogård Victor Strandberg Skövde 1904. Datering 1904.

Göteborg

Göteborgs Landsarkiv, Riksarkivet

Skaraborgs läns hushållningssällskap, E1 Inkomna handlingar, huvudserie (diarieförda)

Datering 1879-1894

Datering 1895-1899

Datering 1906

Datering 1907

Datering 1910

Elektroniska källor

Edvinsson, R. & Söderberg, J. (2011) *A Consumer Price Index for Sweden 1290-2008, Review of Income and Wealth, vol. 57 (2)*. S. 270-292.

Falköpings Tidning (1889). *Varnhems Kyrka*. N:o 68 24 augusti. Tillgänglig på internet [https://tidningar.kb.se/4112699/1889-08-24/edition/145700/part/1/page/2/?q=1%C3%A4nstr%C3%A4dg%C3%A5rdsrsm%C3%A4stare&sort=asc&newspaper=FALK%C3%96PINGSG%C3%96TIDNING]

Göteborgs och Bohusläns porträttgalleri (1935). *Första delen: Göteborgs stad*. Halmstad s. 58 Tillgänglig på internet: <http://runeberg.org/gbpgg/stad/0058.html>

Klintborg Ahlklo, Å. (2012). *Åkerns blomma [Elektronisk resurs] : trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne = The flower of agriculture : the garden as a model for farming in 19th-century Skåne, Sweden*. Diss. Alnarp : Sveriges lantbruksuniversitet, 2012. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilon-e-328>

Lundblad, B. 2008. *Länsträdgårdsmästarens redovisningar – en guldgruva vid rekonstruktion av gamla trädgårdar*. <http://hs-konsult.hush.se/attachments/80/2466.pdf> [2018-12-19]

Nationalencyklopedin, *hushållningssällskap*.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hushållningssällskap> [2019-02-23]

Riksarkivet 1910. Personsök: *Vincent Hertzman*.

https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=Vincent+Hertzman&AvanceradSok=True&PageSize=20&page=1&postid=Folk_125551559&tab=post&FacettState=undefined%3Ac%7C#tab [2019-02-23]

Riksarkivet 1880. Personsök: *Victor Strandberg*.

https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=victor+Strandberg&AvanceradSok=True&PageSize=20&FacettFilter=ort_facet%24Sverige%2FV%C3%A4stra+G%C3%B6taland+1%C3%A4n%3A&FacettState=bEg4FO%3Ac%7Cundefined%3Ac%7C&page=1&postid=Folk_120975300&tab=post#tab [2019-02-23]

Riksarkivet 1890. Personsök: *Victor Strandberg*.

https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=victor+Strandberg&AvanceradSok=True&PageSize=20&FacettFilter=ort_facet%24Sverige%2FV%C3%A4stra+G%C3%B6tlands+1%C3%A4n%3A&FacettState=bEg4FQ%3Ac%7Cundefined%3Ac%7C&page=2&postid=Folk_10277207&tab=post#tab [2019-02-23]

Riksarkivet 1910. Personsök: *Erik Hjelm*.

https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=Erik+Hjelm&AvanceradSok=True&PageSize=20&FacettLimits=5Vsy4A%3A0&FacettState=undefined%3Ac%7CbEg4FQ%3Ac%7C&FacettFilter=ort_facet%24Sverige%2FV%C3%A4stra+G%C3%B6tlands+1%C3%A4n%3A&page=5&postid=Folk_125983361&tab=post#tab [2019-02-23]

Strid Bozac, H. (2018). *Den moderna 1800-talsgården [Elektroniska resurs] Dagens behov i kombination med 1800-talets charm*. Självständigt arbete 15 hp. Alnarp : Sveriges lantbruksuniversitet, 2012. Tillgänglig på internet:

https://stud.epsilon.slu.se/13333/1/bozac_h_180408.pdf.

Svenska Akademiens Ordbok 1932. *Hushållningssällskap*.

https://www.saob.se/artikel/?seek=hush%C3%A5llningss%C3%A4llskap&pz=1#U_H1393_123359 [2019-02-23]

Tamm, G. Linders, S. Dahl, E. Erik, H. Sonesson, N. (1918) *Betänkande rörande åtgärder bland mindre jordbrukare och lägenhetsinnehavare m. m.* Stockholm. Tillgänglig på internet:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/atgarder-for-framjande-av-tradgardsodlingen_DGE010b2

Muntliga källor

Kajsa Olandersson. Nuvarande ägare av Frälsegården. Svar på efterlysning i facebook-gruppen Växtgäris 31/1 2019 samt chat 4/3 2019.

Gerd & Stig Sondén. Nuvarande ägare av Lilla Perstorp. Samtal 24/10 2018

Sara Roland, byggnadsantikvarie, Västarvet. Mejlkontakt 4/3 2019.

Föreläsning av Eva Löfgren 12/12/2017. *Kulturvård i historiskt perspektiv*. Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet, Mariestad.

Tryckta källor

Abelin, Rudolf (1932). *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet*. 8., omarb. uppl. Stockholm: Fritzes bokförl

Ahlberg, A. G. (1880). Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Årsberättelse*. Augusti s. 390.

Ahlberg, A. G. (1892). Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Åtgärder för trädgårdsskötsel och dylikt*. Augusti s. 267.

Andersson, T. Jonstoj T. & Lundquist, K. (red.) (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. Stockholm: Byggförl.

Hertzman, V. (1893) Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Promemoria för Trädgårdsodlare*. April ss. 119-120.

Hertzman, V. (1894). Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Promemoria för trädgårdsodlare i januari*. Januari ss. 42-43. *Promemoria för trädgårdsodlare i februari*. Februari ss. 68-69. *Promemoria för trädgårdsodlare i mars*. Mars ss. 96-97. *Promemoria för trädgårdsodlare i april*. April ss. 148-150. *Promemoria för trädgårdsodlare i juni*. Juni ss. 255-256. *Promemoria för trädgårdsodlare i juli*. Juli ss. 317-318. *Åtgärder för trädgårdsskötseln*. Augusti ss. 355-362. *Åtgärder för trädgårdsskötseln*. Extranummer ss. 164-165.

Hjelm, E. (1907). *Till Skaraborgs läns kungl. Hushållningssällskaps förvaltningsutskott, Sköfde*. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. Maj s. 567-574.

Hjelm, E. (1909). *Bilaga XXX. Till Skaraborgs läns kungl. Hushållningssällskaps förvaltningsutskott*. Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. Maj ss. 568-577

Kjellén, R. (red.) (1907). *Skaraborgs läns kungl. hushållningssällskap 1807-1907*. Göteborg:

Lind, G (1906). *I hvilka hänseenden kunna fruktodlareföreningar utöfva inflytande på vår fruktodling, och hvad bör från det allmännas sida åtgöras för befrämjandet af dylika föreningars verksamhet?* Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. Juli ss. 669-690.

Lindgren, J. (2014). *Stadsparken i Mariestad modern tolkning av sekelskiftets fontänplanteringar*. Filosofie kandidatuppsats 22,5 HP. Naturvetenskapliga fakulteten Göteborgs Universitet 2014. Tillgänglig på internet:
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/36074/1/gupea_2077_36074_1.pdf

Skaraborgs läns hushållningssällskap (2007). *Hushållningssällskapet i Skaraborg 1807-2007: jubileumsskrift*. Hushållningssällskapet Skaraborg.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1870). *Protokoll § 4*. Januari s. 67-68. *Räkenskaper*. Januari.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1871). *Protokoll*. Januari s. 13.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1875). *Utgifter*. Januari s. 15.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1876). *Utgifter*. Januari s. 5.
Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning 1879-80. *Priskurant för Såtenäs Trädskolor*. Oktober s. 295.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1883). *Protokoll §3*. Februari ss. 39-40. *Protokoll §9*. Mars s. 139.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps (1884-1885). *Protokoll § 7*. April s. 118.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1887). *Länsträdgårdsmästare A. Friis*. Juli s. 202.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1889). *Resplan*.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1890). *Resplan*

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1892). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Skara den 17 november 1891*. April s. 104.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1893). *Länsträdgårdsmästarens resplan. Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Sköfde den 14 januari 1893*. s. 71. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Sköfde den 4 augusti 1893*. Augusti s. 425.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1895). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Skara den 11 december 1894*. Februari s. 42. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Skara den 11 februari 1895*. April s. 123. *Annon. Länsträdgårdsmästare*. April s.176. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Förvaltningsutskott i Skara den 3 september 1895*. September s. 530.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1896). *Strandbergs kontrakt*. Ss. 340-341. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Förvaltningsutskott i Sköfde den 24 september 1896*. November s. 486.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1897). *Rese- och arbetsplan för länsträdgårdsmästarens förrättningar under år 1897*. April ss. 174-175. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Sköfde den 29 december 1896*. Maj s. 210. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Sköfde den 14 april 1897*. Juni ss. 263-264.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1898). *Åtgärder för trädgårds- och biskötsel*. Juni ss. 192-193.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1899). *Redogörelse för Skaraborgs läns Trädgårdsvänners förenings verksamhet under året 1898*. Juni ss. 381-386. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Lidköping den 28 april 1899*. Augusti s. 486.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1901). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Skara den 14 augusti 1901*. November s. 694.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1905). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Sköfde den 25 juli 1905*. Oktober s. 946

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1906). *Åtgärder för trädgårds- och biskötsel*. Maj ss. 219-220.

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1906). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs Läns Hushållningssällskap Förvaltningsutskott i Sköfde den 21 oktober 1905*. Januari s. 32. *En länsträdgårdsmästareplats*. Januari s. 40. *Protokoll, hållet hos Skaraborgs läns*

hushållningssällskaps förvaltningsutskott, vid sammanträde i Lidköping den 9 mars 1906. Augusti ss. 780-782.

Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning (1908). *Protokoll, hållet hos Skaraborgs läns hushållningssällskap förvaltningsutskott sammanträde i Mariestad den 18 december 1907. från december 1907. Mars ss. 175-179. Maj ss. 256-271.*

Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning (1910). *Till Skaraborgs läns kungl. Hushållningssällskaps förvaltningsutskott. April ss. 494-500.*

Strandberg, V. (1897). *Åtgärder för trädgårdsskötseln. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. Juli ss. 150-152.*

Strandberg V. (1899) Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Några vinklar och råd om, huru våra fyra allmänna fruktträdslag böra beskäras. April ss. 116-122. Meddelande angående de skadeinsekter, som förra våren och sommaren hemsökte fruktträdgårdarne, afvensom redogörelse för medlen till desammas bekämpande. Maj ss. 141-160. Hallonbusken. Oktober ss. 564-567.*

Strandberg, V. (1900). Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Redogörelse för förrättningsresorna under året 1899. Juni ss. 440-444.*

Strandberg V. (1901) Skaraborg Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Några ord om beskärning av parkträd och parkbuskar. April ss. 195-197. Bilaga XIX. Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. Maj ss 480-483. Växterna täckning mot frost. December ss. 744-747.*

Strandberg, V. (1902). Skaraborgs Läns Hushållningssällskaps Tidning. *Om användning af konstgödsel vid odling och skötsel av fruktträd. Januari ss. 23-28. Redogörelse. Maj ss. 255-261. Verksamhetsberättelse. Ss. 555-261.*

Trädgårdsföreningen: vårdprogram antaget av Park- och naturnämnden 2006-02-23. Rev. [utg.] (2007). Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län

Åberg, A. (red.) (1957). *Skaraborgs läns hushållningssällskap 1907-1957. Skara: Sällsk.*